261.7
Or89c

Prijs 15 cents.

CHRISTELIJK ANARCHISME

DOOR

FELIX.

HAARLEM.
DRUKKERIJ «VREDE».
1898.

CHRISTELIJK

ANARCHISME,

DOOR

FELIX.

HAARLEM.
DRUKKERIJ «VREDE».
1898.

261.7
Or89c

EEN WOORD VOORAF.

In Rusland bestaat sedert het midden der vorige eeuw een godsdienstige secte, de **Duchoboren** *of* **Geesteskampioenen.**

Hun godsdienst bestaat niet in een uitwendigen eeredienst, maar in aanbidding van God en een leven overeenkomstig de woorden en daden van Jezus. Een bijbel hebben zij niet; hun godsdienstig onderricht berust op overlevering, op hetgeen zij noemen „Het boek des Levens" omdat het leeft in hun geheugen en hunne harten; het bestaat uit psalmen, gedeeltelijk samengesteld uit teksten van het Oude en Nieuwe Testament, gedeeltelijk uit zelf-gedichte liederen.

De Duchoboren vatten Jezus' leer letterlijk op, en trachten die in hun leven toe te passen. Zij erkennen geen uitwendigen kerkvorm, geen doop of avondmaal. Zij kennen geen straf, alleen vermaning. Als een dief hen besteelt, vragen zij hem zich niet door zulk een handeling te bezoedelen, doch zij verdedigen zich en hun have niet met geweld. Zij onthouden zich van wijn, tabak en vleesch. Het huwelijk beschouwen zij niet als een heilig sacrament, maar als een zaak van wederzijdsch goedvinden; zij houden echter den ongehuwden staat voor een deugd. Een goed humeur achten zij de hoogste deugd. Bizonder eigendom erkennen zij niet, zij hebben alle goederen gemeen.

Zij gehoorzamen alleen in die gevallen aan de Overheid, wanneer deze niet iets verlangt, dat met hun geweten in strijd is. Liefde tot alle menschen, en tot alle schepselen, bezielt hun gansche levensgedrag.

Zij, die zelfs niet willen leeren hoe een vogel te dooden,

weigerden ook te leeren menschen te dooden, en weigerden dus den krijgsdienst.

Deze secte werd reeds spoedig na haar ontstaan als „bizonder gevaarlijk" voor Staat en Kerk beschouwd, en na wreede vervolgingen een halve eeuw geleden verbannen naar Trans-Kaukasie nabij de Turksche grenzen, met de bedoeling dat zij te midden van die woeste bergbewoners hun huisgezin en have wel met geweld van wapenen zouden moeten verdedigen en dus ontrouw worden aan hun overtuiging.

Min of meer geschiedde dit ook; zij geraakten tot welvaart en hunne beginselen verslapten.

Doch toen in 1887 *de algemeene dienstplicht ook over den Kaukasus werd uitgestrekt, begon de herleving van hun godsdienstige overtuiging. Zij waren toen ongeveer* 100.000 *zielen, waaronder* 20.000 *mannen sterk, van welke een duizendtal dienstplichtig werden. Aanvankelijk onderwierpen zij zich — zij 't ook met tegenzin — aan den krijgsdienst, doch meer en meer gevoelden zij, hoe zij daarmede zondigden tegen Geloof en Geweten.*

Totdat in den zomer van 1895 *de stem van hun geweten krachtiger werd dan elke andere overweging. Zij, die onder dienst waren, weigerden langer de wapenen te dragen. Zij die thuis waren, en tot dusver evenals alle bewoners dier ruwe, onveilige streken voortdurend een wapen droegen, verbrandden al hun wapenen op plechtige wijze.*

Van toen af dagteekenen de verschrikkelijkste vervolgingen van de zijde der Russische regeering.

Zij die den krijgsdienst geweigerd hebben, zijn ingedeeld bij strafbataillons en verbannen naar die gedeelten van Siberië en den Kaukasus, waar de straf het zwaarst is; andere worden doodgegeeseld of sterven in de gevangenis een langzamen marteldood.

Hunne gezinnen — oude menschen, vrouwen, kinderen — zijn door de Kozakken uit hun woningen verdreven en gezon-

den naar andere plaatsen, waar zij, zonder woning en zonder werk, langzamerhand uitsterven van gebrek en ziekte. Mannen werden vermoord, vrouwen geschonden, terwijl de beulen schreeuwden: „Waar is uw God? Waarom helpt hij u niet?"

En niettegenstaande deze vreeselijke martelingen, ondanks alle bedreigingen der autoriteiten, dat zij en hunne huisgezinnen zwaar zullen boeten totdat zij er in toestemmen hunne militaire plichten te vervullen — houden zij nochtans vol. En hunne vaders, moeders, vrouwen, zusters — trachten niet hen van hun besluit af te brengen: integendeel zij moedigen hen aan tot volharding.

De Duchoboren zeggen: „Wij zijn Christenen, en kunnen er daarom niet in toestemmen tot moordenaars te worden opgeleid. Gij moogt ons martelen en dooden, dat kunnen wij niet beletten, maar wij kunnen u niet gehoorzamen, omdat wij dezelfde Christelijke leer belijden, die gij ook aanneemt."

Hun toestand wordt van dag tot dag erger. Thans is het overblijfsel van deze volgelingen van Jezus in de gevangenis, of zwerft rond als bannelingen, zonder bestaan, ziek, hongerig en ellendig. Er sterven er dagelijks voor hun geloof.

Te vergeefs hebben zij zich tot de Czaritza gewend met de bede: „Zuster Alexandra, laat ons naar Engeland of Amerika gaan."

De nood is geklommen tot het uiterste.

Hulp is dringend noodig.

WLADIMIR TSJERTKOFF (*Gable house farm, Sandon, Chelmsford, Essex*), *die uit Rusland verbannen is omdat hij openlijk voor de Duchoboren partij koos, neemt giften voor hen in ontvangst. Ook doet dit de Redactie van „Vrede", Leidsche Vaart* 234. *Haarlem.*

Het hier volgende geschrift, dat de leer uiteenzet, die door de Duchoboren zoo getrouw en volhardend in praktijk wordt gebracht, wordt ten voordeele van deze Geesteskampioenen uitgegeven.

I. Wijsgeerige grondslag.

Ik sta in de wereld en zie om mij heen.

Ik zie een massa dingen, sommige altijd in dezelfde stelling ten opzichte van hun omgeving, zonder ooit van plaats te veranderen. Andere veranderen wèl van plaats; weer andere ook van gedaante en uiterlijk. Ik zie dingen, die blijkbaar gelijksoortig zijn mèt het voorwerp, dat steeds onafscheidelijk met mijn «zien» verbonden is: met andere woorden, ik zie menschen, overeenkomstig met mijn eigen menschelijkheid. Ook heb ik andere gewaarwordingen, die van buiten tot mij komen, die door de zintuigen van mijn gehoor, mijn gevoel, reuk, smaak tot mijn bewustzijn worden gebracht.

Vroeger, als kind, kwamen die gewaarwordingen onbewust tot mij; en ze veroorzaakten een uitwerking op mij. Schel licht maakte dat ik de oogen dicht deed; pijn, dat ik schreeuwde. Maar onbewust, zonder er bij na te denken.

Langzamerhand kwamen die gewaarwordingen tot mijn bewustzijn en bleven in mijn geheugen bewaard. Ze werden met vroegere vergeleken: zoo ontstond *waardeering*. Ze werden beschouwd in haar onderling verband, als oorzaak en gevolg: zoo ontstond *kennis*. Nog later werden zij verklaard uit meer eenvoudige verschijnselen: zoo ontstond *wetenschap*.

Al die gewaarwordingen, die indrukken van buiten af, komen tot mij, en ik voel een sterke behoefte om daar alles van te begrijpen: om te weten hoe en waarom juist *die* gewaarwordingen komen, om te weten wat daarvan de oorzaak is en of die oorzaak geheel met de gewaarwording overeenstemt.

Als kind is men meer goedgeloovig: dan denkt men spoedig dat wat men waarneemt ook werkelijk zoo is. Een kind lacht tegen het kopje, dat het in den spiegel ziet; het steekt blij zijn handjes uit naar een glinsterenden waterdruppel; het vindt de menschen lief, die het lief aankijken. Een kind meent, dat hetgeen het waarneemt, geheel overeenkomt met de werkelijkheid. Het gelooft aan de **waarheid** van hetgeen het gewaar wordt.

Later ziet men, en leest men, dat de voorstelling, die men zich van de dingen maakt op grond van zijne waarnemingen, *niet* altijd met de werkelijkheid overeenkomt. Men leert het verschil tusschen klatergoud en werkelijk goud; men leert dat een regenboog niet werkelijk in de lucht hangt; men leert dat een stuk steen geen bewegingloos voorwerp is, maar een samenstel van een ontelbaar aantal bewegende kleine deeltjes; men leert dat de schijn van vriendelijkheid iets anders is dan ware vriendelijkheid; dat menig ding, en menig mensch, zich anders voordoen dan zij zijn.

Dan komt een oogenblik, waarop het goed vertrouwen in de waarheid van hetgeen men waarneemt, wordt weggenomen: hetzij men dien twijfel opdoet op de school, of in de menschenwereld. Men begint te wantrouwen de dingen en de menschen. Ik meen in een stuk steen te zien, te voelen één vaste, onbewegelijke, koude massa, en men vertelt mij dat het bestaat uit moleculen, die zich met groote snelheid bewegen, en dat het warmte bezit. Ik meen te moeten gelooven alles, wat mij door ouderen verteld wordt: allerlei mooie — soms ook akelige — verhalen uit oude tijden, van een eerste menschenpaar, van een paradijs en een slang, die daarin sprak, en nog veel meer .... en men vertelt mij later dat die verhalen niet waar kunnen zijn, omdat ....

En nu weet ik niet meer wat ik denken moet. Ik zie de dingen zoo als ik ze zie, op die bepaalde manier, en men verzekert mij algemeen, dat ze stellig *niet* zijn zooals ze zich voordoen. Toch heeft niemand met zekerheid kunnen bewijzen hoe ze dan eigenlijk wel zijn. Oudere, wijzere menschen verklaren mij dat de bijbelverhalen niet waar zijn, dat de schepping der aarde *niet* geschied is zooals daar staat, maar hoe dan wel? niemand is er bij geweest, die 't mij met zekerheid zeggen kan. Nergens is het beschreven

met gewisheid. De geleerdste mannen zijn het met elkaar oneens, en *raden* naar de waarheid.

Wat ben ik zelf, te midden van al die dingen, die ik niet begrijp, waarvan ik het «waarom» niet weet? Wat is mijn denken, en mijn bewustzijn? Hoe moet ik leven, hoe moet ik handelen? Waartoe dient mijn bestaan, het geluk dat ik geniet en het leed, dat mij treft? Heeft dat wel een doel? Kàn men vragen: waartoe? Is het gedaan, als de dag komt, dat zij die mij lief hadden, treuren zullen, en ik koud en beweginglooos in een kist word gelegd en naar het graf word gedragen? Het schijnt dan uit te zijn: dat leven is voorbij. Maar ik leerde, dat de schijn steeds bedriegt, dat de dingen in werkelijkheid stellig anders zijn dan zij schijnen. Hoe dan?

O ja, er zijn menschen, die zeggen dat zij het weten, die spreken van een Godsbestuur, een leven hier namaals en vergelding van goed en kwaad.

Bestaat er een God, bestaat er een leven hiernamaals; is er goed en is er kwaad?

En nog meer dan omtrent de stoffelijke dingen bestaat hier verschil van meening: talloos vele verschillende voorstellingen hoort men en leest men omtrent deze dingen. Welke van deze voorstellingen is de juiste: welke stemt overeen met de werkelijkheid?

Wij weten het niet: wij kunnen niet zien hoe de werkelijkheid is, noch hooren, noch voelen. En toch is het zulk een behoefte het te weten. Toch ondervindt ieder, die niet leeft als een dier, maar die gebruik maakt van zijn menschelijke vermogens, een onophoudelijken geweldigen drang om de waarheid te leeren kennen; een drang die niet te stuiten is, die zich dikwijls aan geen hinderpalen stoort en niets ontziet, om maar te weten.

Maar het leven is als in een dikke mist, alles draait voor de oogen, welken kant men ook uitziet, nergens een houvast, een punt van waar men uit kan gaan, een grond waarop men kan bouwen. Niemand kan bewijzen, vast en onomstootelijk, zoo dat geen redelijk wezen er aan zou kunnen twijfelen, wat en hoe de waarheid is. Zelfs niet dat er een waarheid bestaat.

Waarop moet dan de beschouwing der dingen, de be-

schouwing van ons zelf en van onze verhouding tot de buitenwereld steunen? Of maar leven op goed geluk, zonder ons om die vragen te bekommeren? Maar dat kunnen wij niet, een geheimzinnige aandrang drijft ons, laat ons geen rust.

* *
*

Een ding weet ik met zekerheid, ervaar ik — niet met mijn oogen, of ooren, of gevoelszenuwen, maar inwendig, met een orgaan dat ik niet ken, toch ontwijfelbaar stellig. Dat is:

IK ZOEK DE WAARHEID.

Met dit te zeggen, dit als werkelijkheid, als uitgangspunt aan te nemen, begin ik dus te onderscheiden een «*ik*», met andere woorden, mijzelf te erkennen als een zelfbewust wezen, een persoonlijkheid. En wanneer ik op anderen let, op andere menschen, wezens die in allerlei opzichten zeer veel overeenkomst met mij vertoonen, dan blijkt mij, dat die allen die zelfde eigenaardigheid gemeen hebben. Ieder voor zich gevoelt zich een «ik», een zelfbewuste persoonlijkheid. Dit gevoel dringt zich met onweerstaanbare kracht aan mij, evenals aan elk «ik», op. Wij zijn dus, ieder voor zich, gedrongen dit als waarheid aan te nemen.

Wat is waarheid? Daarmede zal men moeten bedoelen de *overeenstemming* van hetgeen men zich voorstelt, van onze begrippen, *met de werkelijkheid.* Hoe de werkelijkheid is, het bleek zoo straks reeds dat wij dit niet weten. Iedereen schept zich daaromtrent voorstellingen — zooals wij zagen —: een kind schept die geheel overeenkomstig zijn gewaarwordingen, bij nadenken worden die meer of minder gewijzigd; tot een slotsom komen wij niet. Maar dàt er een zekere werkelijkheid is — welke dan ook — dat ons bestaan en dat van onze omgeving meer is dan een nevelachtig, zwevend droombeeld zonder wezenlijkheid, dat het *iets* is: dat moeten wij wel aannemen.

„Ik zoek de waarheid" wil dus zeggen: «Mijne zelfbewuste persoonlijkheid tracht zich een voorstelling te maken van de werkelijkheid: zoodanig, dat die voorstelling met de werkelijkheid overeenkomt.

Als men zich daar goed indenkt, en het dagelijksch leven nagaat, dan ziet men hoe in allerlei opzichten dat zoeken van de waarheid een drang is, die bepaald schijnt te behooren bij onze menschelijke natuur. Sterk uit die drang zich bij hen, die hun leven wijden aan de wetenschap; aan de zucht om steeds meer van de dingen te kennen en te begrijpen. Men ziet dien drang reeds bij het kind, dat het «waarom» van alle dingen vraagt. En het zal alleen zijn bij idioten of sommige krankzinnigen, dat men geen duidelijke kenteekenen vindt van de karakteristiek menschelijke behoefte om schijn van wezen te onderscheiden en opheldering omtrent het wezen der dingen te zoeken.

Nu doet zich bij mij de vraag voor, hoe ik te werk moet gaan om de waarheid te zoeken, om mij voorstellingen en begrippen te vormen, die overeenkomen met de werkelijkheid. Waaraan kan ik onderkennen, of een voorstelling, die ik mij vorm, al dan niet waar is?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, moet ik nagaan hoe zich de voorstellingen bij mij vormen, hoe deze ontstaan. Het blijkt mij dan, dat voorstellingen bij mij opgewekt worden als gevolg van indrukken, die ik ondervind; zulk een indruk wordt door mijn denkvermogen verwerkt en omgezet in een voorstelling.

Zoo bijvoorbeeld als de zenuwen van mijn oog getroffen worden door een indruk, die ontstaan is doordat verschillend gekleurde lichtstralen door de deelen van mijn oog gebroken zijn en de zenuwen van het netvlies achter in het oog op een bizondere manier geprikkeld hebben. Deze zenuwen planten die prikkeling, dien indruk voort naar de hersenen, met welke ik uit den aard van dien indruk opmaak, dat die lichtstralen afkomstig zijn van een of ander mij bekend voorwerp, bijvoorbeeld van het blad papier, waarop ik schrijf. Ik krijg dan als gevolg van dien lichtindruk een voorstelling van de ligging, de grootte, de kleur, de fijnheid enz. van dat stuk papier.

Of dat papier, dat ik meen te zien, daar nu werkelijk ligt, of dat ik het mij alleen maar verbeeld, of dat ik het zie door een effect van luchtspiegeling, van fata-morgana, of dat ik droom, dat ik het papier zie..... hoe dit ook zij, de indrukken zijn toe te schrijven aan een oorzaak. Ik kan

mij niet denken een indruk, die geen oorzaak zou hebben. Dus neem ik aan, dat deze, en alle andere indrukken, die ik ondervind, zijn toe te schrijven aan een deel van het samengesteld geheel, dat met het woord „**werkelijkheid**" is aangeduid, en waaronder alles wat bestaat wordt samengevat.

Wij hebben al gezien en begrepen dat in het algemeen niet alle voorstellingen, ofschoon door de werkelijkheid in het leven geroepen, een getrouw beeld van de werkelijkheid doen ontstaan. Met tal van voorbeelden is dit aan te toonen. Om één uit de talloos vele te noemen: verbeeld u dat gij aan zee de zon ziet ondergaan. Gij ontvangt dan door den gezichtsindruk de voorstelling, alsof de zon in de zee neerdaalt, terwijl dit toch in de verste verte niet met de werkelijkheid overeenstemt. En toch is hetgeen gij daar ziet aan de werkelijkheid — de draaiing der aarde — toe te schrijven en daaruit te verklaren.

De voorstelling, welke mijn denkvermogen uit den indruk vormt, wanneer ik meen dat de zon in zee is gevallen, deugt niet, is niet overeenkomstig de werkelijkheid: is niet *waar*.

Ik moet dus trachten te onderkennen — een kenmerk te vinden — welke voorstellingen met de werkelijkheid overeenkomen — dus *waar* zijn.

En dan weet ik bij ervaring, dat er begrippen, beginselen, denkbeelden, voorstellingen zijn, die zich met onweerstaanbare kracht als waar opdringen. Die met ons verstand, ons gevoel, ons denkvermogen, ons bewustzijn zóó zijn samengeweven, dat wij ze ons niet als onwaar kunnen denken.

Zooeven noemde ik reeds zoo iets: ik kon mij niet denken dat een indruk geen oorzaak zou hebben. De wet der causaliteit, (van het oorzakelijk verband), de betrekking tusschen oorzaak en gevolg: deze wet kan ik mij niet als onwaar denken.

Maar omdat ik persoonlijk mij een of ander begrip niet als onwaar kan denken, omdat zich iets aan mij als waar opdringt, met onweerstaanbaren drang: **is** dat iets daarom **waar**? Heb ik daarin een absoluut bewijs van de waarheid van die voorstelling of dat begrip?

Natuurlijk niet. Met *volkomen* zekerheid zou ik dat niet mogen beweren. Waarom zou, wat zich aan mij als waar

opdringt, inderdaad waar moeten zijn? Een voorstelling kan zich als waar aan mij opdringen terecht, of ten onrechte. Zoo kan deze zich ook aan andere menschen — wezens van soortgelijke inrichting als ik zelf — als waar opdringen. En dus kan men onderscheiden of dit opdringen als waarheid is *subjectief* of *objectief*: dat wil zeggen: ben ik het alleen, misschien met enkele anderen, die den stelligen indruk krijg van de waarheid van zeker denkbeeld, of mag ik zeggen, dat over het algemeen deze indruk door de geheele menschheid, althans door het zuiverst-denkende, het meest-ontwikkelde, het hoogst-staande deel der menschheid wordt ondervonden?

Nemen wij nu het laatstgenoemde geval nader in beschouwing: dat dus een denkbeeld zich objectief als waarheid aan de menschheid opdringt. Hebben wij daarin dan een absoluut zeker bewijs voor de overeenstemming van dat denkbeeld met de werkelijkheid? Ligt daarin dan voor ons de eenige, maar dan ook zekere weg om iets van de werkelijkheid te leeren kennen en begrijpen?

Een van de twee is mogelijk: zulk een zich objectief als waar opdringend denkbeeld is òf inderdaad *waar*, of het is *onwaar*.

Ware dit laatste het geval: moesten wij aannemen dat een denkbeeld, dat zich aan het geheele, of het meestgevorderde, deel van het menschdom met onweerstaanbaar geweld als waar opdringt, inderdaad toch onwaar was....., dan ware al ons zoeken naar waarheid vergeefsch. Het ware dan een dom, onbegonnen werk.

Als *a* gelijk is aan *b*, en *b* is gelijk aan *c*, maar *a* en *c* waren niet aan elkaar gelijk (in strijd met hetgeen zich aan ieder als waar opdringt) doch *a* was grooter of kleiner dan *c*, dan konden wij veilig de pogingen opgeven om ooit iets te willen weten of begrijpen.

Als één gulden, gevoegd bij één anderen gulden, niet te zamen vormden twee guldens, maar één, of drie, of iets anders..... dan waren, of werden wij krankzinnig.

Daarom, als zulk een zich objectief als ontwijfelbaar waar voordoend denkbeeld onwaar was, *niet* overeenstemde met de werkelijkheid, dan zou niets ooit als waar te kennen zijn: het einde van ons denken ware dan een hopeloos *scepticisme*,

een twijfel zonder uitkomst. Ten slotte zou men dan nog moeten vragen of zelfs die twijfel wel het ware was, en zou men geen grond hebben om dat vol te houden. Elke wetenschap wordt dan een dwaze beuzelarij, zonder beteekenis; ieder die zich daarmede afgaf, ware dan nog krankzinniger dan de rest.

Wil men niet bij dit einde van alle onderzoek blijven staan: komt het geheele verstand en gevoel in opstand tegen zulk een einde van alle wijsbegeerte.... dan is men verplicht de stelling te verwerpen, die tot die uitkomst zoude leiden. Men moet dan aannemen hetgeen overblijft, dat:

hetgeen zich objectief aan het menschdom als waar opdringt, inderdaad waar is.

Deze stelling is de grond, waarop onze studie van de werkelijkheid en hare uitingen moet rusten. Een andere is niet mogelijk.

Nu gaan wij trachten die stelling te verklaren, te begrijpen. Hoe zou het komen, dat hetgeen deze stelling uitdrukt, inderdaad het geval is. Hoe komt het, dat de waarheid door middel van een onweerstaanbaren drang aan de menschheid kenbaar wordt?

Het eenig mogelijke antwoord moet zijn: dit ligt in de inrichting der Werkelijkheid, en ook van dat deel van de Werkelijkheid, dat gevormd wordt door het menschdom, en door het kenvermogen, het verstand, de rede, van het menschdom. Ik behoor ook tot het menschdom: dit zegt ieder van zichzelf sprekend «ik»; dus ligt dit ook in de eigenaardige inrichting van mijn rede.

Derhalve: het zoeken naar waarheid is in overeenstemming met de inrichting der Werkelijkheid. De Werkelijkheid, en daaronder mijn rede, is zoodanig dat het voor mij mogelijk is de waarheid te leeren kennen.

Uit een en ander blijkt dus, dat in de Werkelijkheid eene zekere inrichting, welke verband houdt met eenig beginsel of doel, merkbaar is. De Werkelijkheid is zoo ingericht dat het zoeken van de waarheid geen onzin, geen onmogelijkheid is, doch integendeel zoo, dat de waarheid voor ons, denkende menschen, kenbaar is.

Bij het denken aan een inrichting komt weder, evenals

te voren, de noodzakelijkheid op, te denken aan een *oorzaak van inrichting*, met andere woorden aan een *Inrichter*, aan een *Wil*, een *Gedachte*, die zich in de Werkelijkheid geopenbaard heeft, of in de Werkelijkheid is uitgedrukt.

Aan deze Gedachte, dezen Wil, deze oorzaak van inrichting der Werkelijkheid, die ik mij niet nalaten kan te denken, geef ik een naam. Ik noem die «**God**». Ik versta daar dus onder: de Inrichter der Werkelijkheid, ook voor het geval dat de Werkelijkheid zichzelf heeft ingericht.

Met dezen naam, gegeven aan den *Inrichter der Werkelijkheid*, kan ik dus de bovengenoemde stellingen ook aldus lezen:

HET IS GODS WIL DAT IK DE WAARHEID ZOEK.

Om de waarheid te leeren, om dus een juiste voorstelling te krijgen van de Werkelijkheid, moet ik nagaan welke begrippen, denkbeelden, voorstellingen zich aan het denkende menschdom, en wel vooral aan hen, die het verst gevorderd zijn, met onweerstaanbare duidelijkheid als waar opdringen.

Daartoe behooren ongetwijfeld de axioma's, (de grondstellingen) der wiskunde.

Maar even ongetwijfeld, even stellig geldt voor het beste en hoogste deel der menschheid het beginsel, dat de hoogste, de reinste en edelste macht is: *de macht der Liefde.*

Wij allen voelen, dat hooger dan lichaamskracht, hooger dan oorlogsroem, hooger dan slimheid, hooger dan rijkdom en aanzien, hooger dan wetenschap en kunst, staat de *Liefde.*

Niet alle menschen zien dat, en voelen dat met onweerstaanbaren drang. Maar wel de edelsten der menschen; wèl de onbedorvenen, die niet door begeerten en hartstochten in een bepaalde richting zijn geleid of wier neigingen zich op iets anders hebben vastgezet; wèl vele kinderen, en ook vele dieren.

Zoo sterk is dit besef, en zoo algemeen, en zoo onveranderlijk voor ieder, bij wien eenmaal dit licht is opgegaan, dat het zeer zeker als een *objectief* zich als *waar* voordoend beginsel moet worden aangenomen.

De strijd om het bestaan is een beginsel, dat in de lagere

wereldrangen heerschappij voert; ook nog onder de menschen. Wie in die sfeer geleefd heeft; degene wiens gedachten zich daar altijd in bewogen hebben, die steeds alle dingen, alle verschijnselen en handelingen heeft bekeken uit dat oogpunt van den strijd om het bestaan, en van het recht van den sterkste: voor dien is deze waarheid nog niet helder geworden. Doch beseft hij eenmaal, dat er boven de sfeer van overmacht, van geweld, van onderdrukking van het zwakkere, een hoogere, edeler sfeer is: de sfeer van de Liefde, die zijn omschrijving vindt in de spreuk: «die de minste onder u allen is, die zal groot zijn» — dan is het als iemand, die liep in nacht en nevel, en voor wien plotseling de zon opging. Nooit zal iemand, die de sfeer der Liefde heeft gevoeld en erkend, die daarin is binnengegaan, betwijfelen of deze wel de hoogste is.

Indien nu inderdaad de Liefde het hoogste beginsel is, dan moet zij noodzakelijk zijn het uitgangspunt van de inrichting der Werkelijkheid, of met andere woorden het *Wezen* van den *Inrichter* der *Werkelijkheid.* Met den naam, die aan dien Inrichter gegeven is, kan dit in den volgenden vorm worden uitgesproken:

GOD IS LIEFDE.

De geheele Werkelijkheid moeten wij dus aannemen als een uiting van de meest volkomen Liefde.

* * *

Indien dus inderdaad de Liefde de hoogste macht is, het hoogste beginsel, volgens hetwelk de Werkelijkheid is ingericht, of dat in de Werkelijkheid zich geuit heeft; indien, met meer alledaagsche woorden, de Liefde is het beginsel volgens 't welk het heelal is geschapen, dan kan de inrichting der Werkelijkheid, of de Schepping van het heelal, niet anders gedacht worden dan tot doel te hebben *het geluk van het geschapene.* Alles moet dan zijn aangelegd op het volmaakte geluk van alle schepselen.

* * *

Alvorens hierop verder door te kunnen gaan, moet eerst de vraag beantwoord worden: *Wat is Geluk?*

Het komt mij voor, dat het antwoord moet zijn: *Geluk is volmaakte instemming met de Werkelijkheid*, met hetgeen de Werkelijkheid aanbiedt; met andere woorden: *volmaakte eenswillendheid* met den Inrichter der Werkelijkheid, dat is *met God.*

Wij zagen te voren, dat de Werkelijkheid de uitdrukking moet zijn van de meest volkomen Liefde. Toch zien wij om ons heen zooveel, dat daartegen strijdt, wij zien zoo onnoemelijk veel ellende, pijn, verdriet, ontevredenheid met eigen lot, alles oorzaak of gevolg van gebrek aan eenswillendheid methet bestaande.

Hoe is dat met elkaar in overeenstemming te brengen: van de eene zijde de inwendige stem, die ons met stelligheid zegt dat Liefde het hoogste beginsel is, en onze rede, die ons leert dat dan ook de Werkelijkheid volgens het beginsel der Liefde moet zijn ingericht; en aan de andere zijde onze waarnemingen, die ons zooveel kwaad, ellende, liefdeloosheid om ons heen doen zien?

Zou het hier niet zijn als met de zon, die wij als kinderen toch zoo duidelijk in zee zagen vallen? en als de donkerheid, die daarna het licht over de aarde verving? Toch is het Heelal een zee van licht, al is een deel der aarde tijdelijk in schaduw. En bij kalmer nadenken en overwegen herinneren wij ons, dat al onze waarnemingen gebrekkig zijn, en onze gevolgtrekkingen daaromtrent eveneens. Alle dingen zien wij gedeeltelijk, en wij vormen ons onjuiste beelden ervan. Wij doorzien niet den samenhang der dingen. Wij zouden niet beseffen — als wij alleen des winters de dingen zagen — dat het kale bosch 's zomers zoo heerlijk lommerrijk kan zijn, dat de dorre wei 's zomers met de liefelijkste bloemen is bedekt.

Omdat onze waarnemingen en onze gevolgtrekkingen altoos liegen, maar de inwendige stem, die ons de waarheid verzekert, niet liegen *kan*, daarom mogen wij aannemen, dat die ellende, dat ongeluk, niet is de weerspiegeling van de Werkelijkheid, maar een voorbijgaand verschijnsel in den tijd. Dat, als wij de geheele Werkelijkheid konden kennen, het verst verleden en de verste toekomst, wij zien zouden

dat de Werkelijkheid goed is, dat zij Liefde is, dat de ellende, die op aarde geleden wordt, past in het groote geheel van Geluk, een tusschenstation is op den weg naar het volmaakt geluk.

Neem een alledaagsch voorbeeld: Gij woont in Amsterdam, en gij wilt uw lieve oude moeder in Rotterdam bezoeken. Gij stelt u het geluk voor van na zoo'n lange scheiding weer bij haar te zijn. Gij kunt haast niet het oogenblik afwachten dat ge in den trein stapt naar Rotterdam. Maar eindelijk komt het zoo ver, de trein vertrekt. Een oogenblik later zijt ge ter hoogte van Halfweg. De wagen is vol, slingert, het is stoffig, stikkend warm. Maar ge merkt het niet, ge denkt alleen aan het weerzien van uw moeder. Ge zijt dat oogenblik tevreden, uw begeerte is in overeenstemming met den bestaanden toestand, ge verheugt u dat de trein zoo snel vooruitgaat.

Maar als ineens de noodrem werkte, de locomotief defect was, en ge uren en uren in den trein kondt zitten wachten, midden in de weilanden bij Halfweg, dan zou die eenswillendheid, die tevredenheid met den bestaanden toestand gauw over zijn. Ge zoudt u zeer ontstemd, onvoldaan, ongelukkig voelen.

Dit alledaagsch geval breid ik uit, om mij op menschelijke wijze een flauwe voorstelling te maken van het ongeluk op de aarde. Het ongeluk zou werkelijkheid zijn, ontwijfelbaar zeker, *indien deze toestand, zooals zij thans is, zoo bleef*; indien er geen vooruitgang ware; indien de trein stilstond. Maar is dit niet het geval, gaan we vooruit, dan kan er veel leed, veel moeielijkheid zijn, veel dat ons hindert en bedroeft, maar is er geen reden tot ongeluk.

Geluk is volmaakte instemming met de Werkelijkheid. Maar we zien van de Werkelijkheid niet het geheel, alleen maar een klein brokje. We zien van den levensloop van ons bewust «ik» en van dat van onze medemenschen een onnoemelijk klein deeltje. Wanneer is ons bewust «ik» ontstaan? Hoelang, hoevele honderdduizenden eeuwen zal het nog bestaan? We weten het niet. Maar er is alle grond om aan te nemen, dat het kijkje, dat wij gedurende ons tegenwoordig leven hebben op onze omgeving, in verhouding misschien even kort is als een kijkje op een sneltrein bij het

licht van een bliksemstraal. Dan ook lijkt die trein stil te staan. Wij zien in dat oogenblik geen vooruitgang. En stilstand is een ramp, een ellende. Wij kunnen ons daar niet mee vereenigen: kunnen niet eenswillend daarmede zijn — en wij voelen ons ongelukkig.

* * *

Die volmaakte instemming met de Werkelijkheid, of anders uitgedrukt, die eenswillendheid met God is alleen voor ons mogelijk in twee gevallen: als wij alles *weten*, en als wij *gelooven*.

Als wij weten, met volkomen zekerheid, dat de ellende die wij waarnemen, een voorbijgaand verschijnsel is, een middel tot het bereiken van hooger volmaaktheid en reiner vreugde, dan is het mogelijk ermede in te stemmen: niet met den *stand* van zaken, maar met den *gang* van zaken. Maar dit Weten is ons niet gegeven.

De schijnbare logische tegenstrijdigheid, die bestaat tusschen de inrichtng der Werkelijkheid volgens het beginsel der Liefde, en de waarneming van zooveel ellende, is alleen voor ons op te lossen door de aanname, het *geloof*, dat die ellende tijdelijk is, en een noodzakelijke overgangstoestand in den goeden gang der dingen. Bewijzen kunnen wij dit niet, omdat vergelijkenderwijs onze waarneming strekt over een uiterst klein oogenblik. Toch zien wij soms in dit korte oogenblik reeds het heilzame van dien schijnbaren tegenspoed. In de meeste gevallen echter zien wij dat niet. De eenige mogelijkheid tot geluk is dan, dit toch als de waarheid aan te nemen; te gelooven dat alles beschikt wordt in het wereldplan der Liefde: te gelooven in God.

Dit gelooven in God is niet meer, en ook niet minder dan hier omschreven is: het is een vast vertrouwen op de macht der Liefde als de hoogste, de alles beheerschende macht, in groote en in kleine dingen, zoowel in den loop der sterren en de vorming van werelden als in de nietigste bizonderheden van ons leven. (Dit geloof in God heeft natuurlijk niets te maken met het aannemen, het voor waar houden, van verschillende leerstelsels van godsdienstige Secten, ofschoon deze uitdrukking dikwijls in laatstgenoemden

zin wordt misbruikt. Dat is echter voor ons geen reden om een eenvoudige, heldere uitdrukking niet in haar juisten zin te mogen gebruiken. Deze korte opheldering ter voorkoming van misverstand.)

Sommigen hebben het ver gebracht in dit ware „geloof in God", in dit vertrouwen op een liefderijk Wereldbestuur. Het is onbegrijpelijk haast, hoe sommige menschen ondanks de hevigste lichamelijke en andere smarten toch blijven vertrouwen, toch gelukkig zijn. Maar het *volmaakte* geluk, *volmaakte* eenswillendheid met de inrichting der Werkelijkheid is bij onze gebrekkige kennis, bij het onophoudelijk zien van ellende en droefheid, bij de vele vragen en twijfelingen, die de waarneming van onze omgeving doet oprijzen, op deze aarde niet te bereiken. Zeer weinig menschen voelen zich waarlijk gelukkig, en niemand zal kunnen beweren volmaakt gelukkig te zijn.

Toch is een gevolg van onze stelling, dat God Liefde is: dat het doel der schepping is het geluk van het bestaande, van het geschapene.

Wij weten, dat het geluk in dit leven niet bereikt wordt en in zijn volmaakten vorm niet te bereiken is. Wanneer nu toch het geluk van alle wezens het doel is van hun bestaan, zoo volgt daaruit, dat het bewuste leven niet eindigen kan met ons lichamelijke leven op aarde. Er moet dan een leven zijn aan de overzijde van het graf. Onze persoonlijkheid, of beter gezegd, onze individualiteit, ons «ik», kan niet ophouden met den dood van ons lichaam, omdat wij dan niet zouden beantwoord hebben aan de bedoeling waarmede de Werkelijkheid is ingericht. Ons bewustzijn, ons «ik« kan daarom niet onafscheidelijk verbonden zijn aan ons aardsche lichaam.

Geldt deze «onsterfelijkheid» onder de levende wezens uitsluitend voor den mensch, of ook voor de dieren- en plantenwereld?

Het antwoord hierop moet afhangen van het uitgangspunt der vorige redeneering, namelijk dat het doel der schepping is: het geluk van het geschapene.

Mag men bij dieren en planten spreken van geluk?

Wij hebben «geluk» genoemd: volmaakte instemming met de Werkelijkheid, en deze omschrijving sluit in zich, dat

dit begrip alleen kan toegepast worden bij aanwezigheid van een «ik», of van een zelfbewuste persoonlijkheid.

Zoodra een levend wezen kan denken, zoodra het van zichzelf, van zijn bestaan bewust is, is het vatbaar voor geluk. Het is dan gestempeld tot een persoonlijk geestelijk wezen, en, omdat het beginsel der Liefde het grondbeginsel der Schepping is, is het ook geroepen tot het bereiken van het volmaakte geluk. Het is dan op de ladder, die tot het geluk leidt: op dezelfde ladder — al is het op een mindere hoogte — als waarop de mensch ook staat.

Als men de hoogere diersoorten aandachtig gadeslaat, ziet men onweersprekelijk, dat deze een bewusten wil hebben, en vatbaar zijn voor leed en vreugde, voor verlangens en voor tevredenheid, welke gevoelens alle aan geluk verwant zijn en die te beschouwen zijn als meerdere of mindere mate, als hoogeren of lageren graad van geluk.

Kunnen nu *alle* levende wezens, dieren en planten — als zelfbewuste wezens beschouwd worden?

Hetgeen waarneming en ervaring leeren, maakt zulks voor de planten- en de lagere dierenwereld hoogst onaannemelijk; al is het niet mogelijk de grens te trekken, bij welke diersoorten de bewuste persoonlijkheid begint.

Het meest aannemelijk schijnt de onderstelling, dat bij de planten en de lagere dieren het leven aanwezig is in een algemeenen — nog niet geindividualiseerden vorm. De geindividualiseerde vorm van het leven — de persoonlijkheid, het «ik», ontstaat geleidelijk, naarmate de zelfbewustheid ontwaakt. Dit ontwaken van de persoonlijkheid is merkbaar in de dierenwereld, en bij de hoogere dieren en den mensch blijkbaar ten volle geschied.

Evenals de mensch, zijn dus de overige bewuste wezens, de dieren, ook geroepen tot het geluk, tot de eenswillendheid. Om dezelfde reden als bij den mensch moet dus hun onstoffelijk «ik», hun ziel, niet als sterfelijk worden gedacht, doch blijft deze voortbestaan ook na het afsterven van het lichaam, ten einde — misschien na duizenden van eeuwen — tot menschelijke en nog hoogere, eindelijk volmaakte ontwikkeling te geraken.

De volmaakte Liefde kent geen willekeur, geen bevoorrechting van het eene schepsel boven het andere.

Wij zien op het oogenblik een aantal schepselen, zelfbewuste wezens, en nemen waar dat zij op zeer verschillende trappen van ontwikkeling staan. Zoo zien wij op dit oogenblik lagere en hoogere dieren, menschen op den laagsten en op hoogere trappen van beschaving: het hoogst de beste menschen die ooit hebben geleefd, terwijl eindelijk oude geschriften uit het begin onzer jaartelling gewagen van een persoon Jezus Christus, beter nog dan de beste der menschen.

Dit is alleen te rijmen met de niet-bevoorrechting van het eene schepsel boven het andere, als wij aannemen, dat elk bewust wezen achtereenvolgens die verschillende trappen zal innemen. Dat een zichzelf bewuste individualiteit, een «ik«, zijn weg tot het volmaakte geluk aanvangt als het laagste dier, en zoo geleidelijk zich ontwikkelt in opvolgende dierenlevens, tot eindelijk de verschillende ontwikkelingstrappen van mensch en later nog hoogere bestaansvormen doorloopen worden.

Al deze trappen van nadering tot den volmaakten geluksttoestand, die op één bepaald tijdstip door verschillende individuen worden ingenomen, geven dus een beeld van den ontwikkelingsgang van één individu op verschillende tijdstippen.

Het is alsof we op een zeker oogenblik een bosch zien. Wij bespeuren dan zaadjes, stekjes, jonge boompjes, heesters, volwassen boomen, oude, gestorven en vermolmde boomen. Niemand zal dan meenen dat dit alles eeuwig zoo blijft, dat een zaadje over tien jaar nog een zaadje is, en een stekje nog een stekje. Maar de waarnemer zal uit al die boomvormen besluiten tot den ontwikkelingsgang van één boom op verschillende achtereenvolgende tijdstippen van zijn bestaan, en alleen onderscheid maken tusschen ouder en jonger.

Zoo moet het met de menschen- en dierenwereld ook zijn. Wij, negentiende-eeuwsche menschen, met onzen reeds vrij ontwikkelden aanleg en ons tamelijk gevorderd standpunt, moeten dus aannemen, dat ons «ik» vóór ons leven als mensch alle lagere trappen van ontwikkeling doorloopen heeft. Ons bewustzijn werd geboren in het stoffelijk wezen, dat nog slechts was aangedaan door het algemeene levens-

beginsel, doch waarin de kiem der individualiteit aanwezig was, die zich geleidelijk heeft ontwikkeld. Onze geest doorliep verder alle trappen van ontwikkeling, die in het dieren- en menschenrijk worden aangetroffen, werd gebracht tot een vage, vervolgens tot een onvolkomen, en een langzamerhand vaster vormen aannemende en meer volkomen wordende kennis van het bestaande, welke ten laatste moet uitloopen in een besef van de inrichting der Werkelijkheid, in een gelooven in God. En wanneer dit geloof ten slotte uitsluitend ons «ik» vervult, is het volmaakte geluk bereikt.

* * *

De mensch tracht gelukkig te zijn; ieder tracht dat, niet altijd op de goede manier, dikwijls heel onverstandig. Maar de zucht naar geluk is ons allen aangeboren; die maakt een bijbehoorende eigenschap van ons wezen uit.

Geluk is eenswillendheid met de Werkelijkheid.

De Werkelijkheid is vooruitgang, in ons zich openbarende in steeds hooger ontwikkeling van verstand en gemoed, in steeds beter besef van de macht der Liefde, die ons gelukkig maakt.

De eenige mogelijkheid tot geluk, tot eenswillendheid met de Werkelijkheid, met den werkelijken gang der dingen, is te streven in dezelfde richting. Als men eenswillend is, werkt men mee: als men tegenwerkt, is men niet eenswillend en *kan* men niet gelukkig zijn,

Die eenswillendheid is alleen mogelijk, als wij besef hebben en doordrongen zijn van de macht der Liefde: als de Liefde, van welke de Werkelijkheid de uiting is, in ons woont en onze handelingen bestuurt. Als wij liefde voelen voor al het bestaande, in de eerste plaats voor alle bewuste wezens, menschen en dieren. Als wij uiting geven aan die liefde, die ons vervult, en medewerken hen voort te helpen op dienzelfden weg, dien wij reeds hebben afgelegd. Als wij trachten het lijden, dien moeielijken overgangstoestand, zooveel mogelijk te verzachten en weg te nemen. Als wij niet trachten ons geluk, onzen voorspoed te zoeken ten koste van andere wezens, doch als wij ons geluk zoeken in het geluk geven aan anderen.

Wij hebben daarin een voorbeeld, het voorbeeld van Jezus. Hij leerde ons door zijne woorden en daden, dat God Liefde is: dat Liefde de groote macht is, het eenige wat waarlijk gelukkig maken kan. Hij, de man der Smarte, was gelukkig, ondanks zijn miskenning en zijn lijden, omdat hij zich geheel gaf aan de menschheid. En daardoor, doordat men voelde, dat zijn leer de uitdrukking der waarheid was, is het Christendom geworden die groote macht in de wereld. Veel is die naam misbruikt, veel misdaden zijn verricht in den naam van Jezus, en het woord «Christelijk» heeft bij velen zijn zuiveren klank verloren, niet door Jezus zelf, maar door hen, die zich naar hem noemden doch niet deden gelijk hij.

Veel vijandschap heeft het Christendom verwekt, en veel tegenstand, doch de persoon van Jezus en zijne daden staan onaangetast, vlekkeloos wit afstekend tegen dien achtergrond vol woeling en duisternis.

Veel is er gestreden over de persoon van Jezus, over de beteekenis van zijn komst op aarde, over zijne verhouding tot God en de menschen. Maar geen ernstig mensch zal durven tegenspreken, dat zijn leer, de woorden die hij sprak, de geboden die hij gaf, de verhevenste uitdrukking zijn van menschelijke gedachte, en dat zijne daden in overeenstemming waren met zijne woorden.

Wij zoeken het geluk: wij zoeken eenswillendheid met de volmaakte Liefde. De stem, die ons de boodschap dier Liefde bracht, mogen wij dus veilig volgen. De daden van hem, wiens leven was de meest volkomen uiting van Liefde, zullen wij daarom als voorbeeld nemen, naar de woorden, die hij sprak en de geboden, die hij gaf, zullen wij luisteren en ze trachten toe te passen. Dan, maar ook dan alleen, kunnen wij verzekerd zijn gelukkig te zullen worden, nu en in de verre toekomst.

II. Tolstoy als prediker van het Christelijk anarchisme.

Het Christendom, de leer der Liefde, is ruim achttien eeuwen geleden op de aarde gebracht, maar is al die achttien eeuwen nauwelijks door enkelen begrepen. De beteekenis van Jezus' leer werd verborgen gehouden door allerlei dogmatische beschouwingen, die reeds in den tijd der Apostelen te voorschijn kwamen en sedert met onvermoeiden ijver door de tallooze Kerkgenootschappen en hunne voorgangers op den voorgrond zijn gesteld.

De groote beteekenis van Tolstoy in de geschiedenis van het Christendom — en de toekomst zal zeker leeren: ook in de geschiedenis van den vooruitgang der menschheid — is dat hij al die dogmatische nietigheden op den achtergrond heeft geschoven en het volle licht laat vallen op Jezus en zijn leer der Liefde.

Tolstoy is in vele opzichten te vergelijken met de hervormers der 16[de] eeuw. Destijds was het Christendom geworden tot een beeldendienst en menschenvergoding: de zaligheid werd voor geld te koop gesteld, en aan het volk verboden den bijbel te lezen, omdat het daardoor tot nadenken zou kunnen komen. De toenmaals heerschende godsdienst had met dien van Jezus niet anders dan den naam gemeen.

Toen stonden de hervormers op: zij grondden hun geloof, hun wijsbegeerte en hun gedrag niet langer op de pauselijke voorschriften en besluiten van Kerkvergaderingen, maar

rechtstreeks op hetgeen zij verstonden onder «het Woord van God» zooals zij dat uit den bijbel leerden kennen. En zij leerden hunne volgelingen: *niet* af te gaan op menschelijk gezag, maar ieder voor zichzelf te onderzoeken en te putten uit de altijd frissche bron van Gods woord. De bijbel werd in handen van het volk gebracht en werd aan duizenden en millioenen tot zegen.

Doch na verloop van tijd werd de toestand weer minder zuiver. Enkele uitstekende godgeleerden bouwden uit de bijbelsche berichten en leeringen bepaalde stelsels op; hunne volgers meenden, dat het stelsel van hun voorganger de eenige juiste uitdrukking der waarheid was, en dat alleen zij, die hiermede ten volle instemden, de zaligheid konden deelachtig worden.

Inplaats van het Katholieke leerstelsel kwamen de protestantsche dogma's: het «geloof» (waaraan men geheel ten onrechte de beteekenis hechtte van het aannemen van dit of dat leerstelsel) werd hoofdzaak, en de praktijk, de «werken» werd bijzaak. De waarheid, door Jezus uitgesproken: «aan de vruchten kent men den boom» werd over het hoofd gezien, en veranderd in de stelling dat alleen aan den boom, dien men zelf goed noemde, goede vruchten konden komen. Al vond ieder ander die vruchten ook slecht.... «dat deed er niet toe, want haar kern was toch goed.» En al meenden velen, dat er toch ook wel goede vruchten van andere boomen kwamen: «dat was allemaal bedrog, en het zou op den duur wel blijken, dat al die andere vruchten vergif waren.»

Zoo werd het meer en meer gebruik om iemand 's geloof, iemand's Christendom, af te meten naar zijn belijdenis, en niet naar zijne daden. En zoo komt het, dat men thans *belijders* vindt in overvloed, maar *daders* o zoo weinig.

In tal van zaken handelt men lijnrecht tegen de geboden van Christus in, terwijl men zich toch Christen noemt, en zijn Christendom nog wel gaarne als voorbeeld stelt. Men vindt dan ook redenen in overvloed om te betoogen dat, wat Jezus gezegd heeft, nu juist niet al te letterlijk mag worden opgevat, of niet bedoeld is voor onzen tijd, of een ideaal is dat niet te verwezenlijken is, enz. enz. En dit mondchristendom heeft ons eindelijk zoover gebracht dat tal van nobele, oprechte lieden zich verontwaardigd van zoo'n huiche-

larij afkeeren en, niet scherp onderscheid makende tusschen leer en werken, «het Christendom» afkeuren en veroordeelen, terwijl dit oordeel alleen zou moeten gelden de werken van hen, *die zich Christenen noemen.*

Vroeger *verborg* de Kerk de woorden van Jezus, en moësten de hervormers die woorden weder te voorschijn brengen.

Nu *verdraaien* de Christenen de woorden van Jezus, of passen ze juist andersom toe, en moest een man als Tolstoy opstaan om dit kwaad aan het licht te brengen en ons als eerste eisch van het Christendom toe te roepen: handelt zooals Jezus geboden en gehandeld heeft.

De vroegere hervormers waren mannen van de *leer;* Tolstoy is de man van de *praktijk.*

Hoe hij dat is, hoedanig zijne opvatting van het Christendom is, en in welke punten hij aantoont, dat de tegenwoordige Christenheid handelt in strijd met de woorden van Jezus, zal in het volgende worden aangegeven.

* *
*

Gedurende de eerste vijf en dertig jaren van zijn leven was Tolstoy volgens zijn eigen levensbeschrijving een volslagen atheïst. Toen werd hij bekeerd. Zijn geheele gemoedsgesteldheid veranderde toen. Hij voelde zich als iemand, die een weg inslaande, een eindweegs voortgaat, maar dan plotseling gestuit wordt en terugkeert. Alles wat eerst aan zijn rechterhand lag, ligt nu links; en alles wat vroeger links lag is nu aan de rechterzijde. Wat hem vroeger goed toescheen, bleek hem nu slecht te zijn, en omgekeerd. De reden hiervan was, dat hij na zijne bekeering de leer van Jezus anders begreep dan vóór dien tijd.

Alle Christelijke Kerken hebben altijd toegestemd dat alle menschen, al zijn zij ook verschillend van opvoeding en verstand, toch gelijk zijn voor God, en dat de goddelijke waarheid voor ieder toegankelijk is. Jezus zelf zeide, dat het de wil van God is, dat hetgeen aan de wijzen en verstandigen verborgen is, aan de eenvoudigen wordt geopenbaard.

Het is niet aan ieder gegeven om diep in de dogmatische geheimenissen van een Kerkgenootschap door te dringen; maar ieder mensch, de eenvoudigste zelfs, kan en moet be-

grijpen wat Jezus geleerd heeft aan de duizenden, die met hem op aarde waren en aan de millioenen, die na hem geleefd hebben.

Wat Jezus geleerd heeft aan al de eenvoudige lieden van zijn tijd, die zijne woorden begrepen en toepasten zonder dat zij daartoe noodig hadden een nadere verklaring uit de brieven van Paulus, of uit de geschriften der Kerkvaders, of uit den mond van geestelijken — dat had Tolstoy voor zijn bekeering nooit begrepen, maar dat is met zijn geloof tot hem gekomen; en dat is de inhoud van zijne geschriften, die als het ware de grondslagen zijn eener nieuwe Hervorming.

De wijze waarop Tolstoy den waren zin van Jezus' leer vond, zoodat in zijn gemoed de twijfel geheel door de zekerheid der waarheid verdrongen werd beschrijft hij op de volgende wijze:

Reeds als kind had hem in het Evangelie het meeste aangetrokken dàt deel van de leer van Jezus, waar sprake is van liefde, nederigheid, zelfverloochening, kwaad met goed te vergelden.

Toen hij later zich aansloot bij de Grieksch-Orthodoxe Kerk bemerkte hij spoedig dat hetgeen hij hoofdzaak vond, in de leer der Kerk maar als bijzaak werd beschouwd. Wel werd door de Kerk hetgeen Jezus leerde, niet bestreden, maar er werd geen nadruk op gelegd. De Kerk gaf allerlei leerstellingen, allerlei voorschriften, maar geen leefregels gegrond op de leer van Jezus. Integendeel, wat Tolstoy het meest verwonderde was, dat alle menschelijke ellende, de gewoonte van elkander te oordeelen, persoonlijk zoowel als natie en godsdienst, en de oorlogen, die daarvan het gevolg waren — dat dit alles met goedkeuring van de Kerk geschiedde. De leer van Jezus »Wees nederig, vergeef uwe vijanden, wederstaat ze niet, heb lief« was wel erkend door de Kerk, met woorden, maar ter zelfder tijd keurde de Kerk goed wat ermede in strijd was.

Ook vond Tolstoy het opmerkelijk, dat de teksten, waarop het leerstelsel der Kerk gegrond was, de minst duidelijke, terwijl die, welke de zedewetten bevatten, de helderste waren. En toch formuleerde de Kerk hare dogma's met de meest mogelijke nauwkeurigheid, terwijl de aan-

beveling om zich te gedragen naar de geboden van Jezus, altijd in de meest vage bewoordingen geschiedde.

Kon dat zijn wat Jezus bedoeld had?

Tolstoy las en herlas de Evangeliën, en daaruit vooral de *Bergrede*, omdat daar Jezus zoo plechtig, zoo duidelijk en begrijpelijk gesproken had tot een zoo groote massa volks. Indien ergens de Christelijke beginselen duidelijk moeten aangegeven zijn, dan is het wel in de *Bergrede*. En telkens viel het hem weder op, hoe er gesproken is van »de wang toekeeren, en den mantel af te staan, vrede te houden, zijn vijanden lief te hebben.«

Waren die woorden wel voor twee uitleggingen vatbaar?

Als men er aan gaat tornen door te zeggen, dat zij duiden op een al te hoog ideaal, dat de zondige mensch toch niet kan bereiken; of dat de weg des behouds niet *daarin* ligt, maar in het geloof, het gebed en de genade...... wat blijft er dan voor begrijpelijks over in de Bergrede? Zou het niet vreemd zijn dat Jezus, vooruit wetende dat zijn woorden toch niet in praktijk te brengen zullen zijn, desniettemin deze voorschriften gegeven heeft, zoo duidelijk, en zoo aangrijpend?

Waren zij wèl uitvoerbaar, en ook als zoodanig bedoeld, wat rede en gevoel aangeven, waarom zou de Kerk ze dan verwaarloosd hebben of als onuitvoerbaar op den achtergrond gehouden?

Zoo slingerde Tolstoy heen en weer, totdat hij eindelijk alle uitleggingen en commentaren van Kerkvaders en priesters overboord wierp en zich hield aan het woord van Jezus: »Indien gij niet wordt gelijk de kinderkens, zoo zult gij in het Koninkrijk der Hemelen geenszins ingaan.«

Toen begreep hij, dat men eenvoudig doen moet wat er geschreven staat, wat Jezus blijkbaar bedoeld heeft, zonder te vragen naar allerlei diepzinnige verklaringen van Jezus' woorden.

De sleutel van de geheele leer van Jezus vond Tolstoy in de woorden van Mattheus V vers 38 en 39. »Gij hebt gehoord dat gezegd is: Oog om oog, en tand om tand. Maar ik zeg u, dat gij den booze niet wederstaat.....«

Dus onder geen voorwendsel kan een volgeling van Jezus gewelddadig zich verzetten of optreden tegen zijn medemenschen.

Deze leer, die zoo duidelijk door Jezus is verkondigd, is niet het eerst door Tolstoy »ontdekt.« Zij werd reeds beleden door de *kwakers* als secte, en ook door anderen in geschriften verbreid. Een der meest uitstekende mannen, die dit beginsel voorstonden, was *William Lloyd Harrison*, de beroemde verdediger van de vrijmaking der negers. In 1838 richtte deze een vereeniging op tot stichting van de wereldvrede, welke in een zeer schoon manifest haar beginsel uiteenzette van nimmer het kwade te wederstaan door het kwade, maar alleen door zich lijdelijk te onderwerpen aan de straffen en aan de overige gevolgen van de toepassing van haar beginsel. De vereeniging gaf ook een tijdschrift uit, de »Non Resistant« (de Lijdzame.) Toch ging deze beweging na verloop van tijd te niet.

Een der leden der Vereeniging, *Adin Ballou* te Massachusetts, hield echter vol, en gaf vijftig jaren van zijn leven aan de verbreiding van dit beginsel des vredes door Lijdzaamheid.

Doch evenals Harrison werd Ballou ondanks zijn werk en zijn vele geschriften vergeten, en liet de zaak der Lijdzaamheid nauwelijks eenig spoor achter.

Zeer merkwaardig is ook het werk van den Czech *Kheltchitsky* uit de vijftiende eeuw, genaamd: »Het net des geloofs.« De titel doelt op den tekst, volgens welken de discipelen van Jezus visschers der menschen zouden worden.

Christus had, door middel van zijne discipelen, de heele wereld in het net des geloofs gevangen, maar de groote visschen — de koningen, keizers en pausen — vernielden de mazen, en door deze gaten gingen de kleine vischjes ook weg, zoodat er ten slotte bijna geen in het net overbleven.

Volgens Kheltchitsky moet een Christen geheel in praktijk brengen wat Jezus gezegd heeft, namelijk zijne vijanden vergeven, de rechterwang toekeeren aan hem, die op de linker slaat, wat niet vereenigbaar is met uitoefening van gezag; hij kan dus noch in het leger dienen, noch als ambtenaar van den Staat; evenmin handelaar of landeigenaar zijn; hij meent dat een Christen niet anders zijn kan dan werkman of landbouwer.

De zelfde leer werd verkondigd in het werk van *Dymon*

— over den oorlog — dat in 1824, en in dat van *Musser*, 't welk in 1864 verscheen. Maar geen van deze werken en voorbeelden heeft een blijvenden indruk achtergelaten. De leer van de Lijdzaamheid is dood gezwegen; men nam er geen notitie van en zag niet, dat het de hoofdzaak was van de praktijk van het Christendom.

* * *

Het woord van JEZUS: »ik zeg u dat gij den booze niet wederstaat« is niet maar een los gezegde, dat misschien wel een andere bedoeling heeft, maar integendeel is het van hooge beteekenis, wat daaruit blijkt, dat Jezus het door voorbeelden heeft toegelicht. Want — zegt Jezus — wederstaat den booze niet, zelfs als hij u op de rechterwang slaat, zelfs als hij u voor het gerecht zal voeren of u dwingen wil tot handelingen tegen uw zin.... in al deze gevallen, welk het ook zij, wederstaat niet.

Overal in de Evangeliën komt de geest van dit gebod te voorschijn. Meer dan eens zegt Jezus, dat wie zijn kruis niet op zich neemt, wie niet afstand doet van alles, wie niet bereid is alle gevolgen van zijn gebod te dragen — dat zoo iemand niet zijn discipel kan zijn. Hoe bestraft hij Petrus, die het zwaard trekt; en hoe weigert Jezus zelf in zijne laatste levensdagen alle toevlucht tot geweld, ofschoon het hem slechts een enkel woord zou gekost hebben om zijne vijanden te vernietigen.

De eerste discipelen volgden in dit opzicht het voorbeeld van hun Meester. Ook zij verdroegen ellende, vervolging, verdrukking, zonder zich met geweld te verzetten.

Men kan zeggen, dat dit gebod moeielijk te volgen is; men kan betwijfelen of het wel verstandig is; men kan met de ongeloovigen Jezus een dweper en idealist noemen, maar men kan onmogelijk met grond volhouden, dat Jezus dit gebod: »wederstaat den booze niet« anders bedoeld zou hebben, of het niet met de meeste duidelijkheid heeft gegeven. Men zal dus als volgeling van Christus ook dit gebod moeten opvolgen — althans trachten het op te volgen — òf, als men dit niet verkiest, zich ook geen Christen mogen noemen.

Er zijn er velen, die meenen dat het gebod onmogelijk is op te volgen. Zou dan Christus een onmogelijke zaak aan zijne discipelen geboden hebben? Hoe is dan daarmede zijn woord te rijmen »mijn juk is zacht en mijn last is licht?« Zelf heeft Jezus gehandeld naar zijn woorden; zijn discipelen eveneens; hoe kunnen wij dan volhouden dat de toepassing een onmogelijkheid is?

Tolstoy verhaalt dat hij met een rabbijn het vijfde hoofdstuk van Mattheus' evangelie las. Bijna bij elk vers zeide deze: »dit vindt men ook in het Oude Testament; dat vindt men in den Talmud,« en hij toonde aan, dat in beide veel staat wat groote overeenkomst heeft met den inhoud der Bergrede. Maar toen zij kwamen aan het woord »wederstaat den booze niet«, zeide de rabbijn niet: »dit staat ook in den Talmud«, maar hij vroeg met een glimlach: »Handelen de Christenen zooals daar staat? Bieden zij de andere wang aan?« Tolstoy moest met schaamte stilzwijgen.

Juist datgene dus, wat het kenmerk is van het Christendom, het verschil tusschen de leer van Jezus en die van Mozes en de rabbijnen, wordt door de Christenen veronachtzaamd.

* * *

Een van de eerste voorschriften van Jezus' leer is vervat in Mattheus VII het eerste vers: »Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt«, gevolgd door: »veroordeelt niet en gij zult niet veroordeeld worden, spreekt vrij en gij zult vrijgesproken worden« in Lukas VI vs. 37.

Tolstoy betoogt dat dit bevel bedoeld is eenvoudig zooals het er staat; zooals het door de Apostelen en de Christenen der eerste eeuwen is opgevat: namelijk dat strafrecht, gerechtshoven, justitie en politie, welke dienen om den eenen mensch den anderen te laten oordeelen en veroordeelen, in strijd zijn met hetgeen Jezus geleerd heeft.

Later, tijdens en nadat Keizer Constantijn het Christendom had erkend en aangenomen, heeft men den zin van Jezus' woorden verwaterd, en ervan gemaakt: »spreekt of denkt geen kwaad van den naaste«; alsof dit gebod zoo eng moet worden opgevat, dat men niet een ander *be*oor-

deelen mag, maar wèl een oogenblik later als rechter hem geweld aandoen en *ver*oordeelen.

Hoe duidelijk heeft Jezus gezegd, dat het rechtsgeding voor zijn volgelingen verkeerd is.... »wie met u wil rechten en uwen rok nemen, laat hem ook den mantel!«

En geheel overeenkomstig zijne woorden handelt hij ten opzichte van de overspelige vrouw. die toch misdreven had en naar het Joodsche recht des doods schuldig was.

Als men deze bladzijden uit Tolstoy's werk »Mijn geloof« leest, verwondert men zich dat de klare, duidelijke bedoeling van Jezus' woorden — afkeuring van geweld-uitoefening en rechtspraak over onze medemenschen, met bijbehoorende justitie en politie — zoo geheel is over het hoofd gezien, en dat onze maatschappij niet beter weet of een Christen moet in deze opzichten handelen lijnrecht tegen de geboden van Christus in.

Trouwens, wij zijn gewend aan al deze verkeerdheden, maar ons menschelijk gevoel komt er tegen op, zoodra wij onze gedachten even onttrekken aan den maatschappelijken sleurgang.

Hoevele rechters zouden er tegen opzien persoonlijk een vonnis, — en hoeveel te minder een doodvonnis — aan hun medemensch te voltrekken? Hoevele militairen zou het tegen de borst stuiten in koelen bloede hun medemensch te bezeeren, te wonden of te dooden!

Geweld is in strijd met de hoog-menschelijke natuur. De vooruitgang der menschheid is nimmer verkregen door geweld, maar door liefde; nimmer door tirannen, maar door martelaren.

Alleen het goede kan het kwade overwinnen; en alleen door het goede, door niet langer geweld met geweld, maar geweld met liefde te keeren, kan de menschheid verder komen. En dat die vooruitgang zoo langzaam gaat, komt alleen daardoor, dat de eenvoudige, duidelijke leer van Jezus door de meesten, die zich Christenen noemen, op zoodanige wijze is uitgelegd, dat men algemeen het kwade doet en bestendigt, terwijl men meent Gode welgevallig te zijn.

Voor sommige bijbelkenners zal het schijnen, dat Mattheus V vers 17 een moeielijkheid aanbiedt. Jezus is ge-

komen om de wet te vervullen, en de wet in het Oude Testament rechtvaardigde en gebood zelfs zeer stellig het oordeelen en het plegen van geweld.

Doch Tolstoy voert daartegen aan, op grond van dezen tekst en zorgvuldige vergelijking met andere (o. a. Lukas XVI vers 16—18) dat met »de wet« *niet* is bedoeld de *geschreven wet van Mozes*, maar de *Goddelijke wet*, waarvan niet één jota en één tittel zal voorbijgaan. Deze laatste wet is het, die o. a. echtscheiding verbiedt, terwijl de geschreven Wet des Ouden Verbonds die veroorlooft.

Evenmin als op dit punt mag men zich dus op het punt van rechtspraak en geweldpleging beroepen op de *geschreven* wet, die slechts gold tot op Johannes den Dooper. (Lukas XVI vers 16.)

Jezus geeft zijn *wet der Liefde*, in plaats van de wet van Mozes: »....Gij hebt gehoord dat er gezegd is.... doch Ik zeg u....«

Voor ieder, die op Jezus vertrouwt, is de zaak eenvoudig: let *niet* op de wet van Mozes, maar *wèl* op die van Jezus, en gedraagt u daarnaar.

De Joden daarentegen gelooven wel in de wet van Mozes, en verwerpen die van Jezus.

De meeste Christenen tegenwoordig vinden de wet van Jezus zeer verheven, goddelijk zelfs.... maar storen zich in de praktijk er niet aan en handelen overeenkomstig de wet van Mozes. Hierin ligt de reden van den treurigen maatschappelijken en zedelijken toestand van de zoogenaamde Christelijke volken.

* * *

Jezus zegt volgens Mattheus V vers 19: »wie dan een »van de minste dezer geboden ontbindt en de menschen »aldus leert, zal de minste genoemd worden in het Koninkrijk der hemelen, maar wie ze doet en leert, zal groot genoemd worden in het Koninkrijk der hemelen. Want ik zeg »u, dat zoo uwe gerechtigheid niet overvloediger is dan die »der schriftgeleerden en farizeërs, gij het Koninkrijk der »hemelen niet zult ingaan.«

Welke zijn die geboden?

Natuurlijk **niet** zooals de meesten denken, de geboden der wet van Mozes, want daarin handelde niemand nauwgezetter dan een farizeër of schriftgeleerde.

Maar wat dan wèl deze geboden waren, leeren de volgende samenvattingen uit de Bergrede:

1e. Gij zult niet toornig worden op uw broeder.

2e. Gij zult geen vrouw aanzien om haar te begeeren, en gij zult uw vrouw niet verstooten.

3e. Gij zult in 't geheel niet zweren, maar uw woord zij: ja, ja; neen, neen.

4e. Wederstaat den booze niet.

5e. Hebt uwe vijanden lief en bidt voor hen die u vervolgen.

Op deze vijf geboden van Jezus, die Tolstoy nimmer bij zijn godsdienst-onderwijs geleerd had — wat eveneens wel met vele Christenen het geval zal zijn, die de tien geboden uit hun hoofd kunnen opzeggen — vestigt hij in het bizonder onze aandacht.

Het **eerste gebod** is door de oude bijbelvertalers reeds verwaterd. Mattheus V vers 22 der Statenvertaling luidt: »Doch ik zeg u, zoo wie *te onrecht* op zijnen broeder toornig is......«

Maar wie maakt uit of het terecht of te onrecht is! Ieder die toornig is zal meenen, dat *zijn* toorn toch zeker wel rechtmatig is. Deze woorden verzwakken het gebod. Maar, zooals Tolstoy aantoont, zijn deze woorden er in sommige oude handschriften, waaraan b.v. de tekst der Statenvertaling is ontleend, tusschen gevoegd; doch zij komen in de oudste, meest betrouwbare handschriften niet voor. In de nieuwe bijbelvertaling der Synode zijn zij dan ook uit den tekst weggelaten. Het blijkt dus dat Jezus geenszins een voorbehoud maakt en in sommige gevallen den toorn goedkeurt, maar dat hij dien steeds veroordeelt, zelfs tegenover een leeghoofd (Raca) en een dwaas.

Het **tweede gebod** dient om te verhoeden, dat mannen en vrouwen elkaar met zinnelijke begeerte zullen aanzien en elkaar beschouwen als voorwerp tot bevrediging van vleeschelijke neigingen; terwijl als men gehuwd is, men zijn echtgenoot onder geen voorwendsel moet verlaten, òmdat

gescheiden mannen en vrouwen de gevaarlijkste verleiding bieden tot het plegen van overspel.

Gewoonlijk wordt Mattheus V vers 32 uitgelegd, dat hoererij een reden voor echtscheiding geeft. Deze uitleg acht Tolstoy in strijd met Lucas XVI vers 18, Marcus X vers 5—12 en 1 Corinthe VII vers 1 en 2. Volgens Tolstoy is de beteekenis van Mattheus V vers 32 aldus: Jezus, — doelende op de meening der farizeërs, die geloofden dat een man, die zijn vrouw verliet om een andere te huwen, zonder dat hij evenwel het voornemen had zich aan hoererij over te geven, geen overspel bedreef — antwoordde hun dat het verstooten van een vrouw, zelfs wanneer het *niet* was om hoererij te plegen (maar om een andere te huwen) verkeerd is, omdat hij haar in de verleiding brengt overspel te bedrijven.

Hiermede wordt de schijnbare uitzondering, die evenals het »te onrecht« in het eerste gebod zoo geheel strijdig is met den geest van Jezus' geboden, verklaard en verbeterd.

Het **derde gebod** is gericht tegen den eed.

Dat is zoo duidelijk en afdoende mogelijk, zou men zeggen. Maar dit gebod wordt geheel van zijn kracht beroofd, als men het uitlegt zooals het in den regel wordt uitgelegd: namelijk dat men wel den eed van getrouwheid zou mogen zweren aan den Staat, den Vorst of het leger.

Mèt deze uitzonderingen heeft dit gebod weinig meer om het lijf. Wat doet het er toe of iemand zijn bevestiging of ontkenning wat meer of minder kras uitdrukt? Is dat nu een zaak, die van evenveel gewicht is als de overige geboden van Jezus?

Maar anders wordt het, als men de volledige bekentenis van het gebod aanneemt, dus ook den eed aan het gezag, den rechterlijken-, militairen-, en ambtseed beschouwt als uit den booze.

Dit laatste moet wel de bedoeling zijn, vooral in verband met het volgende gebod »wederstaat den booze niet.« Want de ambtenaar, de soldaat, komt door zijn eed dikwijls in de omstandigheid van òf zijn eed te breken door te weigeren geweld uit te oefenen, òf tegen het volgende gebod te zondigen. Zoo leidt de eed tot zonde, en is het te begrijpen dat Jezus dit gewichtig genoeg achtte om dit als één van zijne vijf geboden op te nemen.

Over het **vierde gebod** is reeds gesproken: dit openbaarde aan Tolstoy de beteekenis van al de overige; en zoolang dit vierde gebod niet begrepen en toegepast wordt zooals Jezus het zeide en bedoelde, zoolang zal de praktijk van het Christendom niet ten volle kunnen worden beoefend.

Het **laatste der geboden** »Hebt uwe vijanden lief....« schijnt op het eerste gezicht een bevestiging en versterking van het vorige. Doch Tolstoy verklaart, hoe in de uitdrukking van vers 43: »Gij zult uwen naaste liefhebben en uwen vijand haten«, de beteekenis van »naaste« voor de Joden gelijkluidend was met »landgenoot«, iemand van dezelfde nationaliteit; en »vijand« met »vijandig volk.« Dit verklaart hoe Jezus de woorden »en uw vijand haten« kon aanhalen, ofschoon deze, doelende op een persoonlijken vijand, in de wet niet gevonden werden.

Het gebod heeft dus den volgenden zin: »Heb alle menschen lief, zonder onderscheid van nationaliteit.« Geen oorlogen dus met vijandige volken.

Zoo begrepen de Christenen der eerste eeuwen het ook, die weigerden in het leger te dienen. En thans, in zoogenaamde Christelijke staten, wordt iemand, die Jezus' geboden opvolgt, die weigert den soldateneed af te leggen of in den oorlog mede op te trekken, als misdadiger gestraft!

Hoe zou de wereld worden, als men eindelijk eens lette op het slot van de Bergrede, op Mattheus VII vers 21—27, en leerde begrijpen, dat het Christendom niet zit in fraaie geloofsbelijdenissen, in »Heere, Heere!« roepen, maar in het **doen** van de woorden van Jezus.

Dan eerst zou er een krachtige stoot gegeven worden aan de uitbreiding van het Koninkrijk Gods en zou men een stap nader komen tot een Christelijke maatschappij, indien aan kinderen en volwassenen voortdurend werd ingeprent:

dat het *niet* eervol is zijne rechten tegen anderen te verdedigen, want dat geen enkel mensch eenig recht heeft, allerminst om zich boven zijn medemensch verheven te beschouwen;

dat er niets voor den mensch vernederender is dan overmeesterd te zijn door toorn tegen den naaste;

dat het verkeerd is de zinnen te streelen door onzede-

lijke tooneelstukken en romans, door weelderige uitstallingen, opschik en prikkelende genotmiddelen;

dat echtscheiding en een onkuische levenswijze zondig is;

dat gesanctionneerde prostitutie schandelijk is;

dat een maatschappij, steunende op geweld tegen mensch en dier, onchristelijk is; en eveneens als menschen zich bij eede verbinden dienst te doen als werktuigen van het geweld;

dat de oorlog, de moord op groote schaal, niet langer onder den schoonschijnenden naam van »vaderlandsliefde« als nobel wordt beschouwd, maar verfoeielijk en zondig is.

Dan eerst, als de geboden van Jezus aldus verkondigd en in toepassing gebracht worden, zal het Koninkrijk Gods heerschen en de Vrede op aarde gekomen zijn.

Dikwijls hoort men beweren, dat de geboden van Jezus, letterlijk opgevat, zoo moeielijk te vervullen zijn. »Gesteld »eens iemand, die zich niet tegen aanvallen verdedigt — »die wordt immers vertrapt! Zoolang er menschen zijn die »aanvallen, is verdediging noodzakelijk.«

Als men daartegenover stelt, hoeveel verdriet de menschen elkaar en zich zelf vrijwillig berokkenen door tegen Jezus' geboden te zondigen — denk alleen maar aan alle ellenden van den oorlog —, dan ziet men bij eenig nadenken, dat het inderdaad veel gemakkelijker is de geboden van Jezus wèl te volgen.

Als iedereen zoo handelt, dan zal het Koninkrijk Gods op aarde zijn. Maar opdat iedereen zoo kan leeren handelen, is het noodig dat iemand begint. En al wordt die enkele dan ook gedrukt en vertrapt, hij zal in elk geval gedaan hebben wat het beste was voor allen, en dus ook voor hem zelf. Zijn martelaarschap zal de kroon zetten op zijn geloof; zijn voorbeeld zal navolging vinden; van zijn lijden zal uitgaan de krachtige overtuiging, waartegen geen geweld op den duur bestand zal zijn.

Hoevelen zijn er niet geweest, en zijn er nog, die met vreugde hunne lichamelijke gemakken prijsgeven als de stem van het geweten daartoe dringt; wie het véél gemakkelijker is geld en goed en vrijheid op te offeren dan hun geloof te verzaken. En daarom is het niet onmogelijk voor hem, die vertrouwen stelt op Jezus, om in dat vertrouwen zijn geboden toe te passen — er kome van wat er kan.

Anderen houden vol, dat deze geboden niet toe te passen zijn: de rechtzinnigen op grond dat Adam gevallen is en de wereld besmet is met de erfzonde; en de ongeloovigen, omdat de evolutie van den mensch afhangt van bepaalde wetten buiten ons toedoen.

Het is wel zonderling, dat onze hedendaagsche wetenschap en wijsbegeerte alle mogelijke onderwerpen behandelen, behalve hetgeen de mensch te doen heeft om beter te worden en gelukkiger te leven.

Alle vroegere godsdiensten gaven regelen en voorschriften om gelukkiger te leven en beter te worden; alleen het tegenwoordige rechtzinnige Christendom verwacht heil van een bepaalden vorm van 't geen het noemt, »geloof«, zonder te begrijpen dat het geloof in Christus bestaat in het volgen van hem, dat is, te handelen zooals hij gezegd heeft.

Niet alleen dat men behoort te leven volgens Jezus' geboden om gelukkig te zijn in de eeuwigheid: ook ons aardsch bestaan zal er zooveel gelukkiger door worden. En waar Tolstoy de maatschappelijke zijde van het vraagstuk behandelt, toont hij met nadruk hoe de dienst der wereld, het leven in rijkdom, overdaad en uitspattingen, het wonen in steden, de zucht steeds meer geld te verdienen, zijn tijd te besteden aan beuzelarijen — hoe dat alles den mensch ongelukkig maakt en hoe veel gelukkiger men is als men zijn hart van dat alles aftrekt om in waarheid te leven voor zijne naasten, zooals Jezus dat geleerd heeft. Jezus beloofde aan hen, die de aardsche dingen verlaten om hem te volgen, deze zaken honderdvoud in dit leven en het eeuwige leven bovendien. Toch volgt de groote meerderheid het leven der wereld met den nasleep van ellende; toch praat men van de moeielijkheid om Jezus te volgen, terwijl het zoo ontzettend veel meer kost om de wereld te volgen. Dit komt omdat men het eenvoudige woord van Jezus steeds heeft voorbij gezien, en Christendom noemt wat geen Christendom is.

Er waren martelaars voor Jezus' zaak; men schat hun getal in 18 eeuwen op 380 duizend; maar hoevele millioenen martelaars heeft de dienst der wereld geeischt? Alleen de oorlog heeft in onze eeuw dertig millioen martelaars gemaakt; en deze zouden die ellende niet ondergaan hebben

en door dien ontijdigen dood niet getroffen zijn, indien zij Jezus' geboden hadden opgevolgd.

Hoe vreemd het ook schijne, juist de Kerk is de oorzaak geweest, dat men op die geboden geen acht geslagen heeft. Wat Tolstoy tegen de Kerk aanvoert, tegen hare gebruiken, leerstellingen, voorschriften, gebedenboeken enz. die volkomen in strijd zijn met de leer van Jezus, geldt wel in de eerste plaats de Kerk, waarover hij spreekt, (de Grieksch-Orthodoxe), maar er is veel in wat ook op andere kerkgenootschappen van toepassing is. En bij het lezen van dat alles — als punt voor punt wordt aangetoond hoe overal de Kerk zaken leert en doet, die anti-christelijk zijn —, vraagt men zich af hoe het mogelijk is, dat men zoo lang met die sleur heeft meegedaan en de waarheid zoo voorbij heeft gezien; en zegent men de komst van een hervormer als Tolstoy, die onze oogen moest openen.

Tolstoy is van alle zijden aangevallen over zijne opvatting, dat de kern van het Christendom is: het niet-wederstaan van hen, die ons kwaad willen doen; en niet het minst kwamen deze aanvallen van kerkelijke zijde.

Nu acht Tolstoy de »Kerk« dan ook een der grootste hinderpalen voor de uitbreiding van het Koninkrijk Gods.

Men kan aan ieder mensch iets leeren, zelfs aan den meest bekrompene; alleen niet aan dengene, die al van te voren vast overtuigd is dat hij ten volle datgene weet wat men hem leeren wil. De meest overvloedige waterstroom kan geen druppel toevoegen aan een flesch, die reeds boordevol is. Zoo is 't ook met het Christendom. De Kerk stelt de leer van Christus voor als iets dat reeds lang met volkomen duidelijkheid is uitgemaakt, en luistert dus niet naar een andere opvatting dan de hare, zij het ook dat die opvatting veel meer met het karakter van Jezus zelf overeenstemt. Elke Kerk meent alleen de waarheid te bezitten en verkettert andere; terwijl zij alle te zamen de waarheden van het Christendom verduisteren en dus vijandig tegen de leer van Jezus over staan.

Dit is in het kort de kern van het Christelijk Anarchisme, zooals Tolstoy dat ontwikkelt in zijne beide hoofdwerken: »*Mijn Geloof*« en »*Het Koninkrijk Gods is binnen in u.*«

III. Uitwerking van het Beginsel.

Wij wenschen gelukkig te worden. En wij zagen, dat de eenige, en de zekere weg daartoe is: hem te volgen, in wien de macht der Liefde het krachtigste openbaar werd, namelijk Jezus; hem dus als voorbeeld te nemen en zijne woorden in toepassing te brengen.

De geheele leer van Jezus is, gelijk hij zelf zegt, samengevat in de twee geboden: Gij zult den Heer uwen God liefhebben uit geheel uw hart, geheel uw ziel en geheel uw verstand; en gij zult uw naasten liefhebben als u zelven; geen ander gebod is grooter dan deze.

Beide geboden, aan elkander gelijk in waarde, vullen elkander aan. Het eerste deel is de grond van het tweede: het tweede de praktijk van het eerste. Men moet zijn naaste liefhebben als zich zelven, omdat God liefde is, omdat de Liefde de basis is van al het bestaande, omdat de Liefde de algemeene Grondwet is, en de Werkelijkheid een uitvloeisel van haar. Met deze Liefde moet de mensch eenswillend zijn: met dit beginsel moet hij vervuld zijn, hij moet de Liefde liefhebben met alle kracht, en alle vermogen; dan eerst is zijn wezen in overeenstemming met de bedoeling der Werkelijkheid.

En als de mensch zoo vervuld is met het beginsel der Liefde, dan is de praktijk van zelf de liefde tot den naaste. Men kan niet vervuld zijn van liefde, en den naaste haten. Omgekeerd is het niet mogelijk zijn naaste lief te hebben met reine, onbaatzuchtige liefde, als het hart niet met het Beginsel der Liefde vervuld is.

Daarom zijn beide geboden één gebod, van ééne grootte;

men kan God niet liefhebben zonder dit te toonen in naastenliefde; en deze laatste kan niet zuiver zijn zonder dat het groote Beginsel der Liefde in ons woont.

Het is door Jezus uitgesproken, met volkomen duidelijkheid. Hebt elkander lief, niet om u zelf, niet om een of ander voordeel, om een of andere reden, maar om lief te hebben. Doet gij dat, dan *zult* gij niet na uw dood in den hemel komen, maar dan *zijt* ge reeds in den hemel; dan hebt gij het geluk bereikt, dat op dit oogenblik te bereiken is.

Het voorschrift is dus zoo eenvoudig mogelijk. Dikke boeken zijn geschreven over het geluk, en hoe het te bereiken. Duizende middelen zijn aan de hand gedaan; maar het is vóór 18 eeuwen reeds gezegd, in een paar woorden, voor ieder begrijpelijk. »Hebt elkaar lief ter wille van de Liefde«, dat is alles.

De eerste volgelingen van Jezus begrepen dat. En het eerste troepje Christenen vormde.... geen staat, maar een broedergemeente. »Allen die geloofden waren bijeen en »hadden alle dingen gemeen, en zij verkochten hunne goe»deren en have, en verdeelden dezelve aan allen, naar dat »elk van noode had.«

Maar het duurde niet lang. De liefde verminderde naarmate de hebzucht en heerschzucht toenam. Men weet hoe het verder ging; hoe spoedig de twisten ontstonden over allerlei zaken, die met de eenvoudige Liefde-leer van Jezus niets te maken hadden. Hoe allerlei onbegrijpelijkheden, en nietigheden, aanleiding gaven tot de grootste verdeeldheden. Hoe men twistte over den persoon van den Vader, en van den Zoon, en den Heiligen Geest, en de uiterlijke vormen, en het geloof; en hoe bij dat alles de liefde verdween en met deze het ware Christendom, zooals Jezus dat leerde.

De Kerk breidde zich uit, vorsten en staten namen de leer van het Christendom aan en tooiden zich met dien naam, ofschoon van de geboden van Christus niets overbleef. Godsdienstoorlogen, godsdienstvervolgingen, martelaars, ketterij, inquisitie, ban, dit alles kwam voor onder de vlag van het Christendom. In dien naam werden volken te vuur en te zwaard bekeerd, of uitgeroeid; zijn honderdduizenden gepijnigd en gedood.

Is het te verwonderen, dat zoo velen, die in werkelijk-

heid, misschien zonder het te weten, de geboden van Jezus trachtten na te leven, den rug toekeerden aan zulk een naam-christendom? Dat die naam een bespotting werd, een bittere ironie? Dat men de predikers van het Christendom aanzag naar hunne daden?

Het kon niet anders.

En hoe is het thans gesteld met het officiëele Christendom; met hen, die zich bij uitsluiting Christelijk noemen? Laten wij pogen dat na te gaan, en het zoogenaamd Christelijke van onze dagen vergelijken met de leer der Liefde, zooals Jezus die geleerd en in praktijk heeft gebracht.

Er zijn tallooze godsdiensten, tallooze kerkgenootschappen. Verreweg de meeste hebben een dogmatisch stelsel, dat zij voor waar houden niet alleen, maar waarvan zij stellig verzekeren dat dàt de eenige uitdrukking van de waarheid is. Dat stelsel bestaat uit allerlei zoo ingewikkelde en zoo hoog-boven-ons-begripsvermogen-liggende beweringen, dat het voor de best-ingewijden en meest geleerden nauwelijks duidelijk uiteen te zetten is, laat staan voor de eenvoudige lieden. Om zalig te worden is het noodig dat men precies zooals de vaderen dat hebben verklaard en opgevat, alles gelooft wat in dat stelsel beschreven staat. Daarenboven moet men nog min of meer »goede« handelingen doen. Het eene kerkgenootschap hecht meer aan het gelooven, het andere aan het doen. Maar als men niet dat alles gelooft, of verzuimt die formaliteiten te vervullen of die godsdienstplechtigheden na te komen, dan ziet het er treurig uit met zoo iemand's toekomst. Dan heeft hij kans *eeuwig*, niet honderd, of duizend, of tienduizend jaren, maar eeuwig, eeuwig, zonder einde, te worden gepijnigd in het helsche vuur.

Dat leeren zij, die volgers zijn van Jezus, den zachtmoedige, die tot de eenvoudigsten uit het volk sprak en hen zijn geboden gaf, voor iedereen begrijpelijk; die zeide: »zoo wie het Koningrijk Gods niet zal ontvangen als een kindeken, die zal geenszins in hetzelve komen.«

Elk kindeke kan weten, en voelen, wat Liefde is; een dier zelfs voelt dat. Maar hoevele kindertjes begrijpen de alleen-zaligmakende dogma's van Verzoening, en Wedergeboorte, en de Sacramenten, en de Voorbeschikking?

Hoevele kinderkens kunnen de geschilpunten bevatten, waarom de eene richting de andere verkettert?

Hoevele kinderkens vatten het onderscheid tusschen Grieksch- en Roomsch Katholiek, Lutheraan en Calvinist, Orthodox en Modern, en Evangelisch; zelfs tusschen zoogenaamde Christenen en Joden, of Boeddhisten? En voor zoover deze onderscheidingen boven de bevatting van kleine kinderen gaan, hebben ze voor ons geluk, voor den toestand, dien Jezus noemde »het Koningrijk Gods« geen waarde.

Ik geloof dat iemand, onverschillig tot welk kerkgenootschap hij behoort, misschien wel tot geen enkel, maar naar wien alle kinderen met een vroolijk gezichtje, de handjes uitgestrekt, komen toehuppelen, het meest den naam »Christen« zou verdienen.

Een kerkgenootschap zonder geloofsbelijdenis is ondenkbaar. Een geloofsbelijdenis, die alleen bevat het woord »Liefde«, is niet mooi genoeg, niet geleerd genoeg, niet scherp genoeg geformuleerd, vindt men. Maar dat meerdere is de oorzaak van al die verdeeldheid, die twisten, verkettering, bloedstorting zelfs — dat meerdere is onchristelijk.

Er zijn sporen van Jezus' leer in de Christelijke secten, sporen van liefde, van verbroedering. Maar zeer veel liefdeloosheid staat er tegen over. En in de Christelijke maatschappij, de Christelijke staten, is nauwelijks iets te bespeuren dat aan de leer van Christus herinnert.

Laten wij om ons heen zien, en opmerken.

Het eerste wat ons treft is het onderscheid in welvaart. De tegenstelling van rijkdom en armoede is scherp. Sommigen wonen in groote weelderige huizen, met prachtige tuinen, op luchtige pleinen of in ruime straten. Hun huis is gevuld met voorwerpen van weelde, met kunstsieraden, met tal van overtollige, kostbare voorwerpen. Zij spannen zich weinig in, hebben een gemakkelijk leven, tal van personen die hen bedienen, overvloed van smakelijk eten en drinken. Zij zijn geëerd in de stad, waar zij wonen. Op straat neemt menigeen zijn pet af, en wordt daarvoor met een vriendelijk knikje beloond. »Toch een vriendelijke mijnheer, die dien werkman zoo aardig groet!« Ze zijn brave, achtenswaardige menschen; want ze stelen niet (waarom zouden ze

ook); ze vermoorden niemand (behalve dat ze schieten op een armen drommel, die bij hen inbreekt, maar dat is zelfverdediging, en dat mag); ze liegen niet (behalve laatst in de volksvertegenwoordiging, maar dat is politiek); ze plegen geen overspel (dat ongehuwde moedertje daar ergens op die zolderkamer hebben ze vóór hun huwelijk gekend); ze gaan geregeld naar de kerk (en zitten op een goede plaats); ze zijn weldadig genoeg, want ze teekenen op zooveel lijsten (en drinken er geen glas wijn minder om). Alleen ja, toen die vermogensbelasting werd ingevoerd, en nog wel met die progressie — 't is schande, 't wordt langzamerhand zoo'n roode boel — toen dachten ze er over om maar liever naar 't buitenland te gaan, maar dat was toch te lastig, en toen moest er dus wel wat minder aan de armen gegeven worden, want natuurlijk, die meerdere belasting kwam toch al aan de armen ten goede. Dat was billijk.

Werkelijk, zoo iemand vindt zich een goed Christen. Hij heeft immers op cathechisatie geleerd, dat wie in Jezus gelooft, behouden wordt, en hij gelooft vast aan den zoendood van Jezus, en twijfelt geen oogenblik aan een enkel woord, dat in den bijbel staat. Zelfs is hij bestuurslid van een kerkelijke kiesvereeniging, dus ijvert als zoodanig nog voor de eere Gods.

Zoo zijn er velen, ter goeder trouw, niet beter wetende of zij zijn ware Christenen; en zij blijven in hun verblinding, door de sleur, door den invloed van hun omgeving en van de publieke opinie, die hen eert en ontziet en op de handen draagt. Ze beseffen niet, dat zij dien heerlijken naam »Christen« schande aandoen; dat zij zoovele van hunne broederen, die gebrek lijden, verbitteren en de liefde uit hun gemoed helpen rukken daardoor.

En dan daartegenover zoovele anderen, veel meer in getal, die wonen in kleine huisjes, benauwd, onzindelijk; die een afgejakkerd leven leiden soms, zonder voldoende rust en voldoende krachtige voeding: die uit afgetobdheid grijpen naar sterken drank, omdat ze bij ondervinding weten, dat die hen één oogenblik althans opwekt en levenslust geeft. En zoo komen zij er toe hun geld daaraan uit te geven, en steeds te verzwakken in taaiheid en zedelijk weerstandsvermogen. 's Winters werkeloos, niet wetende hoe hun gezin

te voeden en te kleeden, en dan uit gewoonte, om het leed te verzetten, weer gegrepen naar de flesch. Zoo zakken zij, worden vuil en onverschillig, zoeken ruzie, stelen of vechten — en worden dan veroordeeld door de rechters, rechtschapen, eerlijke mannen, die het goed hebben en verontwaardigd zijn over die liederlijkheid, die misdaad, zonder dat zij begrijpen dat zij zelf daaraan medeplichtig waren.

En weer anderen, ook arm, ook ellendig, maar zedelijk sterk. Zij beseffen dat drank vergif is, en drinken niet. Zij voelen, dat kruipen laag is, en weigeren dat, maar het kost hen hun betrekking. Ze willen, maar ze kunnen niet. Ze voelen zich onmachtig hun lot te verbeteren, hun zieke afgetobde vrouw het noodige te verschaffen, hun kinderen het noodige onderricht te geven. En het verbittert hen; een groote haat tegen de rijkeren komt langzaam maar zeker op en doodt de liefde in hen, de liefde die alleen hen gelukkig maken kan.

Zoo gaat het zeer velen. De diepste oorzaak van alles is het gemis aan Liefde, zoodat ieder zichzelf veel meer lief heeft dan zijn naaste.

Er is in onze zoogenaamde christelijke maatschappij een alles overheerschende drang, iets waar het geheele leven op is aangelegd — namelijk *geld verdienen.*

Ouders trachten hun kinderen »vooruit te brengen«, dat is, een positie te bezorgen, waarin zij behoorlijk kunnen geld verdienen; hoe meer hoe beter. Alles wordt er op ingericht — de kinderen worden vroeg naar school gestuurd, en moeten hard werken: hoe eerder klaar hoe beter om geld te verdienen. Er wordt gespaard, bezuinigd, opgelegd, om maar aan de kinderen een aardig duitje na te laten; die op hun beurt ook weer sparen, zuinigen, weer voor hun kinderen. De scholen, waar in den kortst mogelijken tijd de meeste wetenschap in de hersens wordt gepompt, zijn het meest in trek. Die wetenschap is noodig om goede examens te doen, en dat is weer noodig om goede betrekkingen te krijgen; en zoo goed geld te verdienen. Het eigenaardige is, dat al dat geld volstrekt niet gelukkiger maakt. Men schaft een mooier huis er mee aan, men draagt duurder kleeren, men mag omgaan met anderen, die ook meer geld verdienen en meer in aanzien zijn, maar gelukkiger

wordt men niet. Want de begeerte groeit met het bezit, in den regel. En men weet wel, dat velen op dat geld een begeerig oog slaan, en dat er kans is het te verliezen. Dus men moet zich wapenen tegen brand, tegen dieven; en er moet een goede politie zijn om die rijkdommen te beschermen; en een leger, om ze tegen buitenlandsche vijanden te verdedigen. Dan komen nog al die lastige bedelaars, die voor allerlei liefdadige doeleinden dat geld afvragen, en hooge belastingen, en de ergernis over die socialisten, die tegenwoordig maar gelijk op willen deelen. Ze moesten die kerels het land uit zetten..... Het geeft ten slotte toch zoo heel veel genot niet. En het ellendigste is dat, als men dood is, men er toch niets meer aan heeft. Dan is al dat zwoegen om geld te verdienen vergeefsch geweest.

Op zichzelf is die zucht tot geldverdienen ten slotte het onaangenaamst voor hem, die door dien zucht besmet is. Maar het treurigste is, dat die zucht zoo bezwaarlijk te vereenigen is met de beoefening van de Liefde, dat de eene in den regel de andere uitsluit. En dat zoodoende zoo tal van menschen ongelukkig worden, doordat de liefde uit hun gemoed verdwijnt, en dat het maatschappelijk samenleven geregeld en beheerscht wordt door tal van factoren en omstandigheden, die met de Liefde, met onze bestemming, met ons geluk niets te maken hebben.

Geld is een middel om tot aanzien te geraken. Er is wel een onderscheid tusschen geld-aristocratie en adel, maar de laatste is de geld-aristocratie van oude tijden. Toen ging rijkdom en aanzien samen; de rijkdom is nu soms verdwenen, maar het aanzien gebleven. Dan verbeeldt men zich, dat men toch heel wat meer is dan een ander mensch, dan zoo'n werkman bijvoorbeeld, die ruwe vuile handen heeft, en een alledaagsch gezicht, en niet eens een briefje kan schrijven zonder taalfouten, of geen begrip heeft van de eenvoudigste beleefdheidsvormen. Zoo komen er in onze samenleving kringen en kringetjes, die zich als hooger, fijner, in één woord als meer beschouwen dan andere kringetjes. Hoe hooger, hoe kleiner het kringetje; eindelijk het hofkringetje; eindelijk en ten laatste de vorstelijke familie.

Als we ons in die zaken indenken, dat standsverschil, dat zich erop laten voorstaan, die zucht om in een hoogeren

stand op te klimmen, en om geld te verdienen als middel daartoe, dan voelen wij toch met volkomen helderheid hoe hemelsbreed dat verwijderd is van het gebod van Jezus »zijn naasten lief te hebben als zichzelf.«

Onze hoogste kringetjes noemen zich gaarne christelijk bij uitnemendheid. Maar hoe zouden zij zich gedragen, indien thans, evenals vóór 18 eeuwen, Jezus verscheen in de gedaante van een eenvoudigen handwerksman, met geen ander gevolg dan een stuk of wat visschers en dergelijke, en als bewonderaars mannen van verdacht allooi en gevallen vrouwen. Of dan de deuren van hun fraaie huizen wijd geopend zouden worden, en of die timmerlui en visschers vriendelijk verwelkomd zouden worden?

Alles wat er toe strekt zichzelf te verheffen en verheven te achten boven medemenschen is in strijd met het Beginsel der Liefde, met de bedoeling der Werkelijkheid dus, en moet verdwijnen, vroeg of laat.

Daarom is in de eerste plaats het koningschap, dat de openlijke erkenning en goedkeuring is van het verschil tusschen mensch en mensch, dat een beletsel vormt voor de praktijk der broederlijke liefde, dat hofkringen in het leven roept, en de zucht opwekt daartoe te behooren, een verschijnsel, dat wijst op een achterlijken toestand, op een gebrek aan christelijken zin; een verschijnsel dat in de ontwikkelingsgang der menschheid geen stand kan houden. Niet dat men zooveel verder zou komen door evenals in de Fransche revolutie met geweld het koningschap af te schaffen. De tegenwoordige Fransche republiek met een president, die een vorstelijk inkomen ontvangt en op vorstelijken voet leeft, is in dat opzicht niet christelijker dan een land, dat door een koning geregeerd wordt. Het is verschil in naam. Maar zulk een feitelijk koningschap, hoe de naam ook is, is eenvoudig een teeken van den toestand der samenleving: een teeken hoe weinig het zuivere Christendom van Jezus, de liefde tot den naaste, begrepen en toegepast wordt.

Brengt de onchristelijkheid der maatschappij aldus een koningschap voort, omgekeerd zal het koningschap ook een belemmering blijken voor den voortgang der Liefde-idee. Want een koningschap vereischt een hof; de toegang tot

een hof acht men begeerlijk; daartoe is noodig uit te blinken boven anderen, in geboorte, in rang of in aanzien. Dit leidt tot de zucht zich op te werken, de zucht de meeste te willen zijn, in plaats van de minste wat Jezus heeft aanbevolen. Zoo wordt het algemeene streven geleid juist in de verkeerde richting. En die weelde, die overdaad, die hooghartigheid, wekken in de lagere rangen afgunst, verbittering, nijd, en leiden ook daar de gedachten en begeerten in verkeerde richting.

Het koningschap is niet als een kankergezwel aan een overigens gezond lichaam, maar als een openbaring van de ziektestof, die omgekeerd een bron is voor nieuw bederf. Uitsnijden is verkeerd, en zou niet baten; het geheele lichaam moet gezond worden, dan verdwijnt dit gezwel vanzelf.

Evenzeer als het koningschap verraadt de geheele Staatsinrichting, dat de maatschappij nog feitelijk verkeert in de dierlijke sfeer van het recht van den sterkste, in plaats van in de menschelijke sfeer van de Liefde, die ons 18 eeuwen geleden zoo duidelijk werd geopenbaard.

De Staat is een kunstmatig samenstel, geworden geleidelijk door den loop der geschiedenis tot wat het is, en alleen mogelijk en nog bestaande door de macht van de gewoonte, van de sleur. De Staat wordt gehandhaafd door hare wetten en verordeningen, deze weer door het recht, dat weer door politie en leger in laatste instantie. Gaan wij de feitelijke toestanden maar na. Gesteld, ik leef volgens mijn christelijk bewustzijn, met andere woorden volgens het Beginsel der Liefde, en ik wensch dit te blijven doen. Daar wordt mij gelast dienst te nemen, om zoo noodig een aanval van buitenlandsche vijanden af te slaan, of een oproer tegen de bestaande heerschappij te helpen onderdrukken. Men vergt van mij dat ik mij oefen in het gebruik van wapenen, om desgevorderd den buitenlandschen soldaat of den binnenlandschen revolutionair, misschien bloedverwanten of vrienden, te dooden. Ik weiger dat. Die weigering is een vergrijp tegen den Staat. Daar zijn de wetten voor, die in zulk een geval voorzien, en toegepast worden. Op grond van die wetten word ik door den rechter veroordeeld, en door politie of leger wordt de straf op mij toegepast, die op dit misdrijf gesteld is.

De wetten zouden niets beduiden als er geen rechters waren om ze te handhaven en recht te spreken. De rechtspraak had niets om het lijf, als er geen politie was om ze uit te lokken en toe te passen. De politie zou niet veel uitrichten als er geen leger was om elk verzet tegen de politie of de regeering of in het algemeen tegen den Staat met geweld te onderdrukken.

Vraagt men nu, welk recht heeft de Staat om mij te dwingen, met geweld, om te handelen tegen mijn geweten, tegen mijn gevoel van liefde tot mijn naaste.... dan is het bij goed nadenken niet te begrijpen, waaraan dit recht te ontleenen zou zijn.

Aan het algemeen belang? Maar wie beoordeelen het algemeen belang? Natuurlijk die daartoe zijn aangesteld, de regeerders, allen personen uit de hoogere kringen. De lager geplaatste kringen, zij die verreweg het grootste getal vormen, die het 't hardste in het leven hebben, die het moeielijkste rond kunnen komen, het zwaarste werk moeten doen, gedwongen, om niet te verhongeren; wier belang in de eerste plaats in aanmerking zou moeten komen als er sprake was van »algemeen« belang.... op hun belang wordt niet gelet. Evenmin op het belang der vrouwen, de grootste helft van de inwoners. Zoo nu en dan, als het toch al te erg zou worden, krijgen deze allen een of andere gunst toegeworpen, evenals een hond een kluifje, dan zijn ze weer een poos stil.

Of werkelijk de meerderheid in den lande zooveel belang heeft bij de handhaving van den Staat zooals ze is, bij de bestraffing van majesteitsschennis, bij de ontzettende uitgaven voor leger en vloot en justitie, bij de omslachtige administratie in de ambtenaarswereld, bij de groote tractementen uitbetaald aan regeerende personen, aan hoofdambtenaren? De meerderheid hecht daar niet aan: de meerderheid is tevreden als ze maar met rust wordt gelaten, als men hen maar niet belet als menschen te leven.

De meerderheid ziet de noodzakelijkheid niet in, om in de kracht van het leven soldaat te worden, en dan belangen te verdedigen waarvoor zij onverschillig is. De meerderheid, die werkt voor het dagelijksch brood van het gezin, beseft heel goed dat geen buitenlandsch vijand hen

kwaad kan en zal doen, als er geen leger is. Dat, gesteld dat ons leger niet bestond, geen Duitscher er aan denken zou den eenvoudigen arbeider uit zijn woning of uit zijn handwerk te verjagen, of van zijn lapje grond. Dat alleen oorlog gevoerd wordt tusschen legers, en niet tusschen vreedzame, arbeidzame burgers, allerminst tusschen ware volgelingen van Jezus' leer. Voor hen heeft het leger geen nut, wèl zeer veel onaangenaams; in den vorm van het afstaan van hun zonen, van het opbrengen van hooger belastingen, en van het oorlogsgevaar, dat het gevolg is van een leger. De spreuk — die den vrede wil, bereide zich voor tot den oorlog — is beslist valsch. Die den vrede wil besluite onder geen voorwendsel vijandelijkheden te plegen, dàt zou de logische spreuk zijn, die de plaats van de vorige behoorde in te nemen.

Laat men de zooveel millioen personen boven de 15 of 16 jaar, waaruit ons Nederlandsche Volk bestaat, hoofd voor hoofd, de vrouwen medegerekend, eens vragen: acht ge het leger wenschelijk, of niet? Ik geloof zeker dat het gezond verstand van de meerderheid dan te voorschijn zou komen, en dat het zou blijken dat het volstrekt niet het algemeen belang is, waardoor iemand gedwongen wordt de wapenen te dragen.

En trouwens toch — al wenscht de meerderheid een leger — mag dat ooit het recht geven iemand te dwingen, tegen zijn geweten, zich te oefenen in de kunst van medemenschen te dooden?

Is het niet duidelijk, dat een Staat, die daarop berust dat eenige weinige personen wetten maken, waardoor andere tegen hun wensch, hun plichtsbesef, hun geweten in tot daden kunnen gedwongen worden, onzedelijk werkt? Dat die dwang, zij het ook tot een op zichzelf wenschelijke zaak, in strijd is met het beginsel der Liefde tot den naaste?

Kunt gij u Jezus, den zachtmoedige, voorstellen in een soldaten-uniform, of gewapend als politie-agent. Of kunt gij hem, die de overspelige vrouw — welke volgens de wet schuldig was — niet veroordeelde, u voorstellen als rechter, die straffen uitdeelt voor allerlei daden, die veeleer medelijden moesten opwekken?

Zeer vele eeuwen bestaan er reeds zoogenaamde Christe-

lijke Staten; en het resultaat is allerbedroevendst. In vroeger tijden, toen het recht van den sterkste het eenige was dat gekend werd, was een Staat misschien noodig en nuttig. Maar sedert het Christendom optrad en men voelde dat Jezus' leer de hoogste uitdrukking der waarheid moest wezen, heeft de Staat zijn taak verkeerd begrepen. De Staat had zichzelf moeten beschouwen als overgangstoestand, als iets dat tijdelijk nut kan hebben, maar in den bestaanden vorm althans bestemd is te verdwijnen. De Staat had de ingezetenen moeten opvoeden, moeten leeren dat niet rijkdom, niet macht, niet aanzien, maar dat Liefde het eenige begeerlijke is. Dan had de Staatsvoogdij geleidelijk zwakker en zwakker kunnen worden, evenals een voogd zich minder en minder met zijn pupil bemoeit, tot deze met zijn meerderjarigheid geheel op zichzelf staat. Als de Staat, in plaats van een valsche vaderlandsliefde, een onedele roemzucht en eerzucht aan te kweeken, met dezelfde zorg de liefde tot den naaste had aangekweekt, en in plaats van de belangen der rijksten en hoogstgeplaatsten, de belangen der meest verdrukten, der armsten en ellendigsten met de grootste zorg had voorgestaan, dan ware onze samenleving vermoedelijk reeds lang rijp geweest het zonder Staat te stellen.

Dan was er thans geen sociale kwestie. Want in plaats van zichzelf te verrijken en op te heffen ten koste van anderen, zou de liefde tot den naaste ieder gedrongen hebben van het zijne af te staan aan hen, die minder bezaten, aan hen, die meer behoeften hadden. Dan zou een groot huis, een belangrijke maatschappelijke positie, een aanzienlijk vermogen, niet beschouwd worden als eer, of als begeerlijk, maar alleen als een te grooter verplichting om met dien invloed of die bezittingen zooveel mogelijk aan onze naasten genoegen te verschaffen. Dan zou ieder, die iets aangenaams, of eenig voorrecht bezat, zich haasten dat aan anderen mede te deelen, omdat men niet iets zelf genieten wil wat een ander missen moet. Dan zocht, en vond, ieder zijn geluk in anderen gelukkig te maken.

Die richting is de eenige: dat is de richting naar welke de loop der dingen heenwijst. Daar moet het heen, omdat de Werkelijkheid toch berust op het Beginsel der Liefde.

Het wordt hoog tijd, dat dat bewust gevoeld worde. Dat de Staat het beschouwe als zijn taak om te verdwijnen, en alles daartoe voorbereide.

Nu varen wij nog met volle zeilen in de verkeerde richting.

Nu wil men de ellenden der vrije concurrentie — den strijd om het bestaan — vervangen door de misschien even groote ellende van Staatsbescherming, met den nasleep van dwangmiddelen, douanen, smokkelarij, onzedelijkheid en bedrog.

Nu wil men de onverschilligheid jegens de lager geplaatste kringen, de arbeiders vooral, vervangen door een reeks van verbodswetten, ook weer met de noodige ambtenaren ter handhaving, ontduiking, straf, knoeierijen en dergelijke.

Nu wil men het leger vergrooten, de zegeningen van ons pseudo- Christendom met de wapenen in onze koloniën verbreiden, en nog zooveel andere dingen doen, die op alles gelijken behalve op de toepassing der Liefde.

De Staat moet van richting veranderen. Niet zich steeds vaster zetten, zich steeds onmisbaarder trachten te maken, wetten stapelen op wetten, en strafbepalingen op strafbepalingen, zoo talrijk dat geen sterveling er een tiende part van kent. Neen, de *Staat* moet zijn werk uit de handen geven, langzaam maar zeker, aan de *publieke opinie*, die moet worden opgevoed volgens het Beginsel der Liefde.

Dit is geen hersenschim; het is uitvoerbaar. Er zijn misdrijven, die vroeger voorkwamen, herhaaldelijk, en waar met geweld tegen te keer werd gegaan, doch die langzamerhand verdwenen zijn als gevolg van de publieke opinie. Er zijn in andere landen, en andere volken, misdrijven mogelijk, die bij ons zoo onwaarschijnlijk zijn, dat er niet eens maatregelen tegen genomen worden. Dat is teeken, dat de publieke opinie heir reeds het werk van den Staat heeft overgenomen, onbewust, Dat is de richting der toekomst.

Onze koninginnen gaan uit rijden zonder omgeven te zijn door gewapend geleide; zoo onwaarschijnlijk acht men hier een moordaanslag. Maar in Rusland ware zoo iets niet mogelijk. Dat is een voorbeeld.

Een ander voorbeeld vindt men in sommige streken

ken waar de vruchtboomen langs den openbaren weg staan, zonder dat iemand denkt ze te plunderen. Daar is de publieke opinie op dat punt veel gevorderd. En misdrijven tegen de algemeene zienswijze in zijn zeer zeldzaam, en het vereischt geen politie of leger om die tegen te gaan.

Er zijn streken genoeg, waar men dorpen vindt met één goedigen veldwachter, die nooit ander werk doet dan nu en dan een brief te brengen of een biljet uit te reiken. Dat gaat goed, jaren en jaren lang. Men zou des noods dien veldwachter even goed kunnen missen. Toch zijn al de ingezetenen geen heiligen. Maar ze vormen van ouder tot ouder een kring van bekenden, als 't ware één groot gezin, waar met alle kibbelarijen en onaangenaamheden toch een zekere broederlijkheid heerscht, toch een publieke opinie is waar ieder zich onbewust aan stoort. Daar is feitelijk een overgangstoestand aanwezig tusschen onzen Staat en tusschen een samenleving zonder regeering, maar berustende op broederlijke liefde.

En zoo iets, dat op zoovele plaatsen gevonden wordt, kan immers even goed in het groot worden voorbereid!

Als men maar beseft, dat het noodig is.

Als men maar eerst inziet, en voelt, dat onze tegenwoordige Staatsinrichting en maatschappelijke toestanden een bespotting zijn van den naam »Christelijk«, waarmede zij zich tooien.

Als dan ieder leert inzien, dat het geluk alleen te vinden is in de beoefening der Liefde.

Dan kan dat verouderde samenstel, dat »Staat« heet, langzamerhand afsterven en verdwijnen, evenals in lang vervlogen tijden zooveel andere vormen van samenleving verdwenen zijn.

Dan wordt de maatschappij rijp voor een toestand, waar geen geweld en dwang heerscht, waar de grondwet van het Heelal wordt begrepen en in toepassing gebracht, zooals Christus ons dat geleerd heeft. Dan wordt, evenals men thans spreekt van een afgesloten voorhistorische steenperiode, afgesloten de Staats-periode, om plaats te maken voor de Christelijke Anarchie.

IV. Praktijk.

Wij zagen ons ideaal, de heerschappij der Liefde — geene andere — een Christelijke anarchie dus. De vraag is nu, hoe dit ideaal te verwezenlijken.

De bedenking, die overal en telkens tegen elk idealisme, hetzij tegen het socialisme, hetzij tegen communisme of tegen de christelijke anarchie wordt geopperd, is: »mooi, maar »onpraktisch. De wereld is nu eenmaal slecht, en al die »idealistische hervormers vergeten, dat zij niet te doen heb- »ben met volmaakte menschen. Het socialisme, communisme »enz. zijn prachtig in een maatschappij, waar ieder goed is; »maar bij ons tegenwoordige standpunt zijn die ideeën on- »uitvoerbaar,«

Dan wordt dit bezwaar geïllustreerd door te zeggen: «verbeeld je nu eens dat morgen de socialisten enz. hun zin »hadden.... wat zou dan dit, en hoe zou dat, en wat zou »er dan van terecht komen? Dan liep immers de geheele »boel in 't honderd!« Hierop wordt doorgesponnen, en deze fantasie levert dan ook stof voor romans en populaire verhalen van den warboel die ontstaat in een anarchistische of daarmee vergelijkbare samenleving.

Als men dezen gedachtengang kalm beziet, dan blijken de anarchisten — om bij deze te blijven, vrij wat praktischer dan hun tegenstanders, al geven deze laatsten zich ook steeds het recht om een brevet van »praktisch« aan zichzelf, en van »onpraktisch« aan anderen toe te kennen. Want de anarchisten weten best, dat morgen de samen-

leving niet zijn kàn zooals zij als ideaal beschouwen; omdat het absoluut onmogelijk is dat, om ons land alleen maar te beschouwen, in dezen nacht eenige millioenen menschen tegelijk van een nieuwe waarheid doordrongen worden. En evenmin is het mogelijk, dat zulk een omkeering in de geheele denkwijze, dus in de waardeering der dingen, in de beschouwing van goed en kwaad, van geluk en ongeluk, bij de geheele massa in één jaar, of in tien jaar, of misschien zelfs in honderd jaar plaats kan vinden.

Hoeveel moeite kost het dikwijls niet om één enkel persoon, die verstandig is en belangstellend, en begeerig het ware en goede in te zien, tot een nieuwe zienswijze te brengen! En dan hoe talloos velen zijn onverstandig, enghartig, onwetend; hoevelen stellen nergens belang in dan in de stoffelijke dingen, die voor de hand liggen, en kijken niet verder dan hun bekrompen kringetje. Hoevelen zijn volstrekt niet begeerig naar het ware en goede, maar alleen naar 't geen hun en hun gezin persoonlijk voordeel verschaft! Geslachten zullen er nog voorbij moeten gaan, eer de idee der Liefde door alle lagen der maatschappij is doorgedrongen en gemeen goed is geworden.

Gaat het nu aan, wanneer wij wijzen op dien heerlijken tijd en het geluk dat daarvan voor de menschheid het gevolg zal zijn, te zeggen: »ja maar morgen kwam daar niets van terecht.«

Dan kan men ook wel zooiets zeggen als er bijvoorbeeld sprake is van den aanleg van een spoorweg tusschen twee belangrijke plaatsen, en men stelt zich voor, hoe de sneltrein het verkeer zal vergrooten en bespoedigen en hoe de welvaart daardoor zal toenemen. Als men dan op 't punt is de eerste spade in den grond te steken, en iemand zegt: »ja maar als ik morgen de locomotief laat rijden, dan ligt die onmiddellijk in een sloot.«

Is dat een reden om den weg niet aan te leggen? om niet met volharding en vooruitzien alles gereed te maken en de bezwaren te overwinnen, geleidelijk, stuk voor stuk, de rivieren te overbruggen, de kuilen te vullen, en de moerassige plaatsen te verharden! Het is immers dwaas den eersten dag van den arbeid te praten over het derailleeren van den trein, of om te zeggen: die trein kan toch

niet loopen, laten we maar aan andere dingen denken!

Neen; wij weten beter dan onze tegenstanders, dat met een tooverslag de maatschappij niet is te hervormen, omdat het is een proces van denken en inzien. Wij, die de heerschappij der Liefde alleen erkennen, keuren beslist alle geweld af, of het vriend of vijand doet; daarom keuren wij ook beslist een gewelddadige omwenteling af; een op wapengeweld steunende anarchie. Dat is misdaad, omdat het geweldpleging is, en dus zondigt tegen het Beginsel. En de straf volgt van zelf op de misdaad. Op elke gewelddadige revolutie volgt een even gewelddadige reactie. De meesters van gisteren zijn heden de slaven en de verdrukten; deze verzetten zich weer, en zoo gaat het door. Zoolang, totdat een bepaalde meening veld gewonnen heeft en het algemeen zich daarbij neerlegt.

Het behoeft dan ook geen betoog, dat bommen werpende dwepers, die zich anarchisten noemen, de grootste vijanden zijn van de idee der Christelijke anarchie.

De eenige manier om het ideaal te bereiken, is: het vast in het oog te houden, en dit door onze leer en ons voorbeeld bekend te maken, en door ons leven, ons handelen, de massa te overtuigen dat in die richting de waarheid ligt. Men moet kunnen zien aan ons, aan ons gedrag in de eerste plaats, dat wij waarlijk gelukkig zijn, omdat ons streven overeenstemt met de Bedoeling der Werkelijkheid; dat moet de begeerte opwekken om ook in die richting te leven, te denken en te arbeiden. Zoo moet het aantal geestverwanten toenemen, tot eindelijk de openbare meening geheel voor de praktijk der Liefde gewonnen is.

Dan eerst is het oogenblik gekomen voor ingrijpende veranderingen. Te voren was het werken en handelen van alle overtuigden wèl gericht op een bepaald doel, wèl op broederlijk samenwerken van geestverwanten, maar alle stonden nog als pioniers, als zendelingen, met den druk der bestaande machten en wetten tegen zich. Maar is eindelijk de openbare meening gewonnen, dan begint het zichtbare afsterven van den Staat.

De ervaring leert het zoo duidelijk: een wet, die niet gesteund wordt door de openbare meening, is krachteloos, geeft niets dan moeite en wederzijdsche plagerijen. Alleen

die wetten zijn goed, en heilzaam, die steunen op de publieke opinie; en te meer naarmate de geheele volksovertuiging sterker daartoe geneigd is; terwijl eindelijk, wanneer de openbare meening geheel gewonnen is, de wet als wet geen beteekenis meer heeft en veilig kan vervallen.

Er zijn wetten welke niemand in zijn hoofd krijgt te overtreden; er zijn ongeschreven wetten, gebruiken, waar ieder stipt de hand aan houdt, daartoe genoopt òf door eigen inzicht òf dat niemand durft de publieke opinie te trotseeren. Niemand zal b. v. in zijn hoofd krijgen geheel ongekleed over straat te loopen; daar behoeft werkelijk geen wet met strafbepalingen tegen gemaakt te worden. Andere wetten zijn er daarentegen waar niemand zich aan stoort, en waar de strafbepalingen niet kunnen worden toegepast, omdat de overtreding algemeen is; weer een gevolg van de publieke opinie.

Er is voor ons, die streven naar het ideaal der Liefde, zoo ontzaglijk veel te bearbeiden, dat wij niet te vroeg kunnen beginnen. Indien wij gehoor geven aan 't geen onze tegenstanders zeggen: »de maatschappij is er nog niet rijp voor: dan moeten we eerst een paar honderd jaren verder zijn« en wij wachten zoo lang, dan zouden wij eerst dàn staan op het standpunt, waar we nu op staan, nu wij 't werk beginnen. Er is dus niet alleen geen reden voor uitstel, maar uitstel is verderfelijk. Het houdt nog langer de menschheid vreemd van het ware geluk, van den eenigen weg daartoe.

Wij beginnen dus te prediken, door woord en daad, vooral door het laatste, door ons voorbeeld: de *Liefde* als beginsel van alles; als grond waar alles op berust, zoowel als doel, waar alles naar streven moet.

Dit Beginsel der Liefde kan zich uiten op velerlei wijzen; op zoo menigvuldige wijze zelfs, dat het haast niet mogelijk is dit alles te omschrijven.

In ons dagelijksch leven: Door als man de vrouw niet te beschouwen als sieraad om het huis te verfraaien, of als slavin om vóór alles te zorgen, dat de man het goed heeft, of als een wezen geschikt voor het voortbrengen van kinderen, of een dat elk oogenblik gereed moet staan den man in alles ter wille te zijn — maar haar te beschouwen als

gezellin door het leven; *anders*, maar niet *minder* dan de man; een hulpe, aan wie men zelf alle hulp en steun geeft; iemand, wier geluk den man vóór alles ter harte gaat.

Door als ouders te leven voor de kinderen, niet zich tevreden te stellen dat ze op school behoorlijk leeren, maar hun karakter te leiden en te vormen tot dat zedelijk standpunt wat men zelf zoo gaarne had willen bereiken. Niet de kinderen te beschouwen als een genoegen alleen, maar het ouderschap op te vatten als een post van zeer zware verantwoordelijkheid, als misschien de moeielijkste taak die een mensch kan zijn opgelegd.

Als wij dienstboden in huis hebben, die ons helpen om huiselijk werk te verrichten: ze niet beschouwen als minderen, maar als leden van het gezin, zoodat zij zich daar volkomen thuis en gelukkig voelen, evenals kinderen of inwonende bloedverwanten.

In de inrichting en de meubileering van ons huis, in onze kleeding, onze voeding, onze dagelijksche gewoonten kan het Beginsel der Liefde zich uiten, door daarin alles te vermijden wat weelde en overdaad is, omdat alle kosten en moeite, die daaraan besteed worden, zooveel beter en nuttiger hadden kunnen gebruikt worden om het lijden te verlichten en het leven te veraangenamen van hen, die het minder goed hebben dan wij. Ook kunnen wij uit onze dagelijksche behoeften trachten al datgene te weren, wat verkregen wordt ten koste van het lijden van andere menschen of van dieren, of wat bestaande misbruiken in stand houdt.

Het is ons dan niet mogelijk gebruik te maken van sommige artikelen, wier fabriekmatige bereiding ellende, ziekte en vroegtijdigen dood der arbeiders ten gevolge heeft; of ze te koopen van leveranciers, die ze wel is waar goedkooper leveren dan anderen, maar dit kunnen doen doordat zij hun personeel uitzuigen.

Wij kunnen krachtens het Beginsel der Liefde nalaten langer kleedingstukken te dragen, bonte pelzen of vogelvederen of meer andere, waarvan bekend is dat om deze te vervaardigen sommige dieren gruwelijk mishandeld worden.

Wij kunnen een vegetarische leefwijze volgen en niet langer als ons voedsel gebruiken de producten, waarvoor men

dieren moet dooden, zooals vleesch, visch, wild, margarine en dergelijke. Want het dooden van die dieren brengt in de praktijk met zich mede veel voorafgaand lijden, en neemt veel weg van de fijngevoeligheid en het mededoogen, van de Liefde dus, van diegenen die ze voor ons gebruik dooden. Hoevelen zijn er niet onder ons, die nooit vleesch of visch zouden eten, wanneer zij zelf het vee moesten slachten of de visschen villen en schoonmaken. De menschelijke natuur is oorspronkelijk bestemd tot vruchten-eten; de terugkeer tot die natuurlijke levenswijze brengt van zelf de natuurlijke belooning mede, dat is: verbetering van onzen algemeenen gezondheidstoestand. De vrees voor onze gezondheid behoeft ons dus nimmer te weerhouden gevolg te geven aan de stem der Liefde, die ons toeroept niet langer ons leven in stand te houden ten koste van dat van andere, bewust levende en gevoelende schepselen.

Wij kunnen het gebruik van bedwelmende dranken nalaten, omdat ons gebruiken anderen ter verleiding kan zijn, en wij er door ons voorbeeld toe aanleiding zouden kunnen geven, dat iemand zich, zijn gezin en zijn nakomelingen tot de grootste ellende bracht door de oogenblikkelijke en de erfelijke drankgevolgen.

Wij kunnen er toe medewerken onze medemenschen, die de geheele week reeds moeten arbeiden en zoo gaarne evenals vele meer bevoorrechten ook den zondag vrij zouden hebben, dien dag zooveel mogelijk werk te besparen. Bijvoorbeeld door 's zondags niet onnoodig inkoopen te doen, zoodat de winkels dien dag kunnen gesloten blijven; of door te zorgen dat onze brieven, die even goed een dag kunnen wachten, niet des zondags besteld worden. In denzelfden gedachtengang kunnen wij ons schikken b. v. niet des morgens versch brood te verlangen en zoo de bakkers tot nachtarbeid te dwingen. Dit zijn maar enkele voorbeelden uit de vele.

Als wij ziek zijn, dan kunnen wij bij voorkeur den raad inwinnen van dokters, die de natuurlijke geneeswijze hebben bestudeerd, en weigeren geholpen te worden door geneesmiddelen, die alleen verkregen zijn door proeven op dieren; en zoo, ieder voor zich, het onze er toe bijbrengen om de vivisectie, het treurige bewijs voor het lage zedelijke

peil van een deel van onze geleerde wereld, in minachting en daardoor in onbruik te brengen.

Wij zouden deze voorbeelden nog met tallooze andere kunnen vermeerderen, bij welke het Beginsel der Liefde zich in de daden en handelingen van ons dagelijksch leven kan uiten.

In onze verhouding tot de maatschappij eveneens.

Het Beginsel der Liefde brengt mede, dat wij beslist afkeuren alle geweld, allen dwang, iemand's overtuiging aangedaan.

De grofste vorm van geweld is wel de *oorlog*. Dat deze niet bestaan kan waar Liefde heerscht, behoeft zeker niet nader te worden duidelijk gemaakt en het onchristelijke er van is reeds voldoende aangetoond. De legers en vloten van onze dagen zijn een schande voor een maatschappij, die zich Christelijk durft te noemen en blijkbaar van de beteekenis van dat woord geen flauw besef heeft.

Degene, die sterk de macht der Liefde voelt, kan niet medewerken om de ellenden van den oorlog in de wereld te brengen. Hij kan geen dienst nemen, of zich toeleggen op den wapenhandel uit een oogpunt van weerbaarheid.

Op dit punt vooral vinden onze tegenstanders ons hoogst onpraktisch. Hoe zou het moeten zonder leger; we zouden dan immers de speelbal worden van onze naburen? We zouden dan immers weerloos staan tegenover een vijandigen inval, en onze onafhankelijkheid verliezen!

Misschien is dat waar, en voor velen is dat onaangenaam. Vooral voor de meer gegoeden, die misschien onder vreemde overheersching meer belasting zouden moeten betalen; of voor sommige grootheden, die aan een vreemd hof minder in aanzien zouden zijn. Voor anderen, onze eenvoudige landlieden, visschers en handwerkslieden zou het zeer weinig verschil maken in hun levensomstandigheden. Maar aangenomen dat het onaangenaam is, zeer onaangenaam zelfs: mag dit dan ooit voor iemand, die liefde voelt voor zijne naasten, een reden zijn om op die naasten te schieten en te trachten hen te kwetsen of te dooden?

Is het niet duizendmaal beter onrecht en onderdrukking te ondergaan, dan zelf geweld te plegen? Is, goed beschouwd, hij die onrecht *doet*, niet veel ongelukkiger dan

hij, die het ondergaat, omdat de eerstgenoemde handelt in strijd met het Beginsel der Liefde, en dus onmogelijk eenswillend kan zijn met de inrichting der Werkelijkheid?

En dan, als wij karakter hebben, en flinkheid, prijsstellen op onze onafhankelijkheid en niet ons willen buigen voor dwang van vreemde overheersching.... wat verhindert ons daarin! Als wij het niet met ons gevoel overeen kunnen brengen ons lijdzaam voor het geweld te buigen, dan kunnen wij ons lijdelijk verzetten: dan kunnen wij weigeren bevelen van de geweldenaars op te volgen. Er staat ons dan nog meer onaangenaams te wachten; maar ieder doet daarin voor zichzelf zijn keus: behoud van zijn gevoel van eigenwaarde ten koste van veel onaangenaams, of lijdzame onderwerping ten koste van minder onaangenaamheid. Maar deze keus, waarin ieder vrij is, is in elk geval véél beter dan zooals thans geschiedt: de ingezetenen te dwingen tot dienstplicht en tot verkrachting van het Beginsel der Liefde. Als een leger uitsluitend bestond uit vrijwilligers, dan was wel is waar het bestaan van dat leger zelf nog een treurig teeken van ons laag zedelijk standpunt, maar er was niet aan verbonden de zeer misdadige dwang van menschen te noodzaken, dienst te nemen. Het is alleen het recht van den sterkste, het overblijfsel uit een achterlijke beschavingsperiode, om jongelieden, die niets voelen voor een onafhankelijk volksbestaan, waarin zij toch verdrukt worden of slaven zijn; of voor een vorstenhuis, dat omgekeerd niets voelt of doet voor hen persoonlijk, te dwingen dit volksbestaan of dit vorstenhuis met opoffering van hun verdiensten, van hun tijd, moeite, bloed, leven en zedelijke hoedanigheden te verdedigen.

Neen, zelfs niet als verdedigingsmiddel alleen is een leger in overeenstemming met het Beginsel der Liefde.

Evenmin is dit de rechtspraak, de politie, en het persoonlijk gewelddadig verzet tegen hen, die ons willen benadeelen.

Noemt men ons onpraktisch, als wij het leger veroordeelen, men noemt ons gevaarlijk, als wij ons verklaren tegen rechtspraak, politie en geweld uit zelfverdediging. Gevaarlijk en zwakhoofdig, »want dit is toch immers absoluut onmogelijk toe te passen!«.

De misdaden, die bedreven worden, zijn voor het grootste deel een gevolg van de maatschappelijke wanverhoudingen en verkeerdheden. De meeste diefstallen hebben plaats bij menschen, die rijker zijn dan de dief; meestal wordt geld of worden voorwerpen van weelde gestolen. Hoogst zelden zal een rijke man, zooals in het bijbelverhaal, het ooilam van den arme stelen; en zeker zou dat niet gebeurd zijn als de rijke niet het maatschappelijk geweld op zijn zijde had gehad.

Wanneer iemand leeft overeenkomstig het Beginsel der Liefde, namelijk dat hij niet meer dan 't geen hij onvermijdelijk noodig heeft voor zichzelf besteedt, maar alles geeft ten bate van zijn minder ruim bedeelde medemenschen: gelooft gij dan werkelijk dat zoo iemand veel last zal hebben van dieven en inbraak, ook al was er geen politie?

De meeste moorden of manslagen hebben plaats óf om reden van diefstal, dus behooren tot de juist besproken misdaden; òf uit wraak; òf uit ruzie in herbergen ten gevolge van het gebruik van sterken drank.

Iemand die leeft volgens het Beginsel der Liefde zal weinig kans hebben vermoord te worden uit zucht tot diefstal, of uit wraakzucht — want Liefde zaait geen wraak —, of wegens een dronkemanstwist.

De ondervinding heeft dikwijls geleerd dat zij, die zich geheel wijden aan het werk der Liefde, zooals pleegzusters, heilsoldaten en vele anderen, in de gemeenste buurten komen, ongewapend, zonder één middel tot zelfverdediging, en dat zij daar volkomen veilig zijn. De misdadigers zelve weten te goed, hoeveel diensten zij ontvangen van die edele menschen, wier hart met liefde vervuld is, en dat zij zichzelf niet erger kunnen benadeelen dan door zulke menschen kwaad te doen.

In de praktijk blijkt 't dus volstrekt niet onmogelijk en hersenschimmig om geweld tegemoet te komen met Liefde.

De tegenstanders van ons beginsel spitsen zich er op voorbeelden te verzinnen, waarbij men wel gedwongen zou worden zichzelf te verdedigen, of anderen. Als men een woestaard een klein kind ziet mishandelen, moet men dan niet tusschenbeide komen? Als een half dronken kerel ge-

weld wil plegen aan een vrouw, mag die zich dan niet verdedigen?

Waarom zou dat niet mogen? Mits het is de toepassing van het Beginsel der Liefde, niet alleen op zichzelf of een mishandeld kind, maar ook op dengenen, die het geweld pleegt. Deze is feitelijk nog beklagenswaardiger dan hij die het geweld ondergaat: de laatste *kan* gelukkig zijn, de eerste kan dat onmogelijk. Als iemand een slag toebrengt, dan strijdt het niet tegen het Beginsel der Liefde dien te ontduiken of af te weren, of op te vangen, als die slag voor een ander bestemd is; maar *wel* strijdt er tegen, als men dien slag door een terugslag beantwoordt of als men den woestaard doodschiet om een slag te voorkomen. Geweld van onze zijde, zelfs in geval van verdediging, kan niet bestaan als de Liefde volkomen is; en is daarom verkeerd, niet bevorderlijk voor ons geluk.

Het kan moeielijk zijn in sommige gevallen, haast onmogelijk zelfs. Doch hoe meer iemand vervuld is van het Beginsel der Liefde, hoe minder onmogelijk het worden zal; het is een toetssteen voor onze gevorderdheid. Wij zijn allen nog zeer onvolkomen, en onze daden verraden dat voortdurend. Maar als wij erkennen het juiste beginsel en daarnaar streven zijn wij op den goeden weg. De toepassing vereischt geloof in het Beginsel; een vast vertrouwen dat een verkeerd middel nooit het goede doel in waarheid kan bevorderen; en dat altijd de goede handeling te verkiezen is, ook al schijnt de eerste uitkomst bedenkelijk.

Als wij het dus veroordeelen, ons zelf met geweld te verdedigen, dan is de politie ook niet langer noodig. Die zou dan hoogstens kunnen dienen om raad te geven, om ongelukken te voorkomen, zooals op drukke kruispunten en dergelijke. Maar dan een politie zonder wapenen.

En om dezelfde reden behoort de rechtspraak niet thuis in een samenleving, gegrond op het Beginsel der Liefde. Hoogstens ook alweer om raad te geven; als een vereeniging der zedelijk hoogst staande personen, die in moeielijke gevallen, als iemand's geweten niet duidelijk genoeg spreekt, hare meening ten beste geeft. Doch ook deze beste vorm zal in een maatschappij van Liefde wel gemist kunnen worden. De tegenwoordige rechtspraak is volkomen tehuis in

de verouderde sfeer van het Recht van den Sterkste. De Staat is op dit oogenblik de sterkste; deze maakt zijn wetten, en de rechtspraak handhaaft die met den sterken arm tot hulp daarin. Met welk *recht?* Men kan dat vragen, maar moeielijk beantwoorden. Welk recht heeft de mensch? hij, die zichzelf niet gemaakt heeft, die een onderdeel is der Werkelijkheid en alles te danken heeft aan den Inrichter der Werkelijkheid! Hoe kan de mensch, die niets is en alles ontvangen heeft, spreken van *Recht?* Hij kan alleen spreken van *niet-recht.* Hij heeft het recht *niet*, geweld te plegen op andere menschen, of op dieren, of hun geluk in den weg te gaan staan — dat is het eenige. De leus »Recht voor Allen« is onjuist; beter is »Niemand onrecht aandoen,« wat in de praktijk, mits goed toegepast, op hetzelfde neerkomt.

En hoe handhaaft onze Rechtspraak het Recht? Gaat zij uit van het Beginsel der Liefde? Is het hoofdgevoel, dat heerscht bij elke veroordeeling, wel *medelijden* met het achterlijk standpunt van den misdadiger? Wordt de straf wel ingericht uitsluitend met de bedoeling dat standpunt op te heffen, en den misdadiger zedelijk te ontwikkelen? Wordt wel rekening gehouden met alle invloeden die tot de misdaad geleid hebben; met erfelijke neigingen, met opvoeding, met omgeving, met de maatschappelijke fouten en verkeerdheden?

Het heeft er niets van. De Rechtspraak is alles behalve zuiver correctioneel (dat is met het doel om te verbeteren), wat de eenig mogelijke vorm zou zijn onder de heerschappij der Liefde.

Neem maar één enkel voorbeeld uit de tallooze. Twee normale alledaagsche personen, niet beter of niet minder dan het gemiddelde, bedrinken zich op een feestdag — misschien wel op een nationale — krijgen verhit door den drank ruzie. De eene trekt zijn mes en steekt den andere, blindelings zonder te zien.

Wie is de schuldige: degeen die het feest heeft georganiseerd, of de kroeghouder die drank heeft geschonken, of de matige drinkers, die de anderen hebben verleid te veel te gebruiken? Moeielijk uit te maken. Maar toch is het Recht beleedigd, en wil voldoening. Nu is de straf in een

soortgelijk geval zeer precies bepaald, zou men meenen. Neen: de vraag is hoe de steek aankwam, of die toevallig door het hart ging, dus er de dood op volgde — dan is de straf het zwaarst; of dat, evenmin door den woesteling bedoeld, de steek een centimeter hooger was en de wond weinig beteekenend -- en dan is de straf veel lichter.

Indien werkelijk correctie noodig was, dan moest men in beide gevallen op dezelfde wijze hebben gehandeld en den persoon zoóver zien te brengen dat hij nooit meer onder den invloed van den drank kon geraken: dus hem zoolang te verbeteren en te bewaren tot hij uit overtuiging geheelonthouder was geworden.

Indien het waar is, dat de straf dient om de maatschappij tegen misdadigers te beveiligen, dan zouden zulke menschen, tenzij hun aard veranderde, levenslang gevangen moeten zitten. Iemand die onder invloed van drank een woesteling wordt, en na drie weken gezeten te hebben, weer in de gelegenheid komt drank te gebruiken, is voor de maatschappij precies even gevaarlijk als of hij die drie weken *niet* gezeten had. Als men alle personen, die men »gevaarlijk« vindt, wilde opsluiten, dan mochten er wel nog twintigmaal meer gevangenissen zijn dan op 't oogenblik.

Wat dan wel de verstandige grondslag is van onze straffen, is voor een gewoon mensch onbegrijpelijk; maar dat deze *niet* is de Liefde, daaraan zal niemand twijfelen.

»Ja maar als morgen de rechtspraak en de politie, en »het leger werden afgeschaft, dan was niemand zeker van »leven en goed.«

De Christelijke anarchisten, zij die *niet* hun heil verwachten van den Staat, maar van de Liefde, zijn weer veel te praktisch voor zulk een argument. Dat is immers niet mogelijk! Rechtspraak en politie en leger kunnen eerst dan afgeschaft worden, als de publieke opinie ze afschaft en veroordeelt; als ze vanzelf den weg gaan van alles wat uit den tijd is. En dan veroorzaakt dat afsterven van die overblijfsels uit de verouderde sfeer van het Geweld geen verwarring. Dan zijn ze niet meer noodig. Dan is het veel hooger zedelijk standpunt van onze samenleving op zich zelf al politie, rechtspraak en leger, zonder een enkel wapen tot steun te behoeven.

In een maatschappij, zooals de Christelijke anarchisten die als ideaal beschouwen, in een maatschappij onder de heerschappij der Liefde, zal altijd nog voorkomen achterlijkheid, en ziekte, en krankzinnigheid bij enkelen. Misdaad is een gevolg van zedelijke achterlijkheid, van zielsziekte of een vorm van krankzinnigheid. De grens is niet te trekken. Maar evenals men thans krankzinnigen beschouwt als beklagenswaardige schepselen, die niet liefderijk genoeg behandeld kunnen worden, evenzoo zal men dan die ongelukkigen behandelen, die bijvoorbeeld een manie van moorden hebben. Men zal ze in de voorwaarden plaatsen, die zoo gunstig mogelijk zijn voor hun herstel, en hen buiten gelegenheid stellen aan hun ziekelijken hartstocht uiting te geven.

Het is zoo lang niet geleden dat de krankzinnigen als misdadigers behandeld werden, en een ellendig bestaan hadden in de gestichten waarin men ze opsloot. Nu zien we op dien tijd terug als barbaarsch en middeleeuwsch. Maar het zal misschien niet lang meer duren, of men ziet met evenveel afschuw terug op onzen tijd, toen de ongelukkigen — die door hun mingevorderd zedelijk standpunt bezweken voor de verleiding, die in onze zelfzuchtige maatschappij zoo veelvuldig is — gestraft werden, in plaats van medelijden te ondervinden als de krankzinnigen.

Ook zal in een samenleving volgens het Beginsel der Liefde toch altijd een zekere regeling noodig blijven. Er zullen werkzaamheden moeten geschieden in het algemeen belang; daarbij zal naar een vast plan moeten worden te werk gegaan om te slagen. Dat plan zal moeten worden opgemaakt door hen, die daartoe het meest geschikt zijn, en ook door de meest geschikten moeten worden uitgevoerd. Er zal dus een regelend en een uitvoerend element noodig zijn.

Maar dit regelend en dit uitvoerend element zullen in zoover verschillen van de tegenwoordige wetgevende en uitvoerende macht, dat Liefde de grond is van hun werken, en niet geweld of dwang. De regels zullen zich onderscheiden van de wetten door de afwezigheid van strafbepalingen. Tot het regelend of het uitvoerend element te behooren, zal niet evenals thans gepaard gaan met hoog inkomen,

hooge eer en hoog aanzien, maar zal eenvoudig zijn een grootere verantwoordelijkheid, die men op zich neemt in het algemeen belang, omdat men daartoe meer dan een ander geschikt is.

De fout in onze tegenwoordige samenleving is *niet*, dat er bestaan fabrieksdirecteuren en arbeiders, patroons en klerken, opzichters en werklieden — maar wèl dat de eersten zich meer voelen dan hun ondergeschikten, dat zij in den regel gemakkelijker werk hebben en des ondanks hooger loon krijgen.

Niet de aanwezigheid en het gebruik van geld is een fout van onze maatschappij, maar deze schuilt in het gebrek aan Liefde, waardoor het geld besteed wordt ten eigen bate, om het zelf beter en gemakkelijker en weelderiger te hebben.

Het is dus niet noodig alle organisatie af te schaffen, of alle betrekkingen ten dienste van de gemeenschap, of alle persoonlijke bezittingen, maar **wel alle zelfzucht**. Het persoonlijk bezit van groote rijkdommen is in een samenleving van Liefde geen genot, maar een zware verantwoordelijkheid, omdat men zich niet geoorloofd acht dat ten eigen bate aan te wenden, maar zoekt hoe er het beste mee te handelen. Niet het bezit is het kwaad, maar het verkeerd gebruik. Als men zich leert beschouwen als rentmeester, als beheerder alleen van die rijkdommen, dan is rijkdom niet anders dan een groote verantwoordelijkheid, en is het véél gemakkelijker in dat opzicht minder verantwoordelijkheid te dragen.

Er zijn ook persoonlijke bezittingen van anderen aard, souvenirs, herinneringen aan onze jeugd of aan afgestorvenen, wier bezit geenszins in strijd is met het Beginsel der Liefde. In een samenleving, waar dit Beginsel heerscht, zal ook niemand een ander zulk bezit misgunnen. De bezittenden beschouwen dan hetgeen zij hebben als geleend goed; de niet-bezittenden zullen dan geen enkele reden tot afgunst hebben; evenmin als wij het thans een ander misgunnen dat hij grooter verantwoordelijkheid, zwaarder last te dragen heeft dan wij.

* * *

De praktijk van den Christen-anarchist is alles behalve onmogelijk, is zelfs zeer praktisch, zeer scherp aan te geven, zeer zelfbewust, vast aansturende op een duidelijk doel.

Hij begint, zooals wij zagen, zelf te leven overeenkomstig het Beginsel der Liefde; en geeft daardoor het voorbeeld. In het openbare leven onthoudt hij zich van alles wat met de Liefde in strijd is: van betrekkingen, die samengaan met de uitoefening van geweld, zooals bij leger en vloot, bij politie en rechterlijke macht, en bij den Staat, in zoover deze tot uitoefening van dwang kunnen leiden. Ook van betrekkingen, die verplichten tot een weelderige levenswijze, eereambten en dergelijke.

In het staatkundige beschouwt hij den Staat als een instelling, die bestemd is te verdwijnen. Wetten en verordeningen acht hij alleen in zoover goed, als zij regels geven, welke het raadzaam is te volgen; nimmer als een middel om iemand dwang op te leggen.

In den overgangstijd, die zoolang duurt totdat de openbare meening doordrongen zal zijn van het Beginsel der Liefde, zal hij er toe medewerken den Staat te doen afsterven, alles er toe voorbereiden de publieke opinie op te heffen, zoodat naarmate de eerste verdwijnt, de laatste hem vervangt, en de heerschappij van Geweld aldus plaats maakt voor de heerschappij der Liefde.

Lijnrecht in tegenoverstelling van de tegenwoordige conservatieven, die den Staat trachten te behouden zooals die is, en van de liberalen, radicalen en sociaal-democraten, die in de genoemde rangorde er meer en meer naar streven den Staat tot hooger, ja zelfs tot absoluut gezag te voeren, tracht de Christelijke anarchist den Staatsinvloed geleidelijk te verminderen en overbodig te maken.

Inmiddels zal hij trachten de zienswijze ingang te doen vinden, dat leger en vloot worden afgeschaft, dus de oorlogsuitgaven ophouden; dat het dan ook niet langer noodig is de schatkist te verrijken met het ongeluk van het volk, met de drankbelasting.

Verder zal de Christelijke anarchist er naar streven, dat de gelijkheid van allen volgens de wet geen naam blijft, maar een werkelijkheid wordt; dat dus het onderscheid in voorrechten van de eene sexe boven de andere niet langer

blijft bestaan, zoodat er geen vrouwenkwestie meer wezen zal. Hij zal trachten dat worde weggenomen het onderscheid tusschen hoog- en laag bezoldigde betrekkingen, zoodat niet de eene groep menschen in loon en eer en aanzien bevoordeeld wordt boven de andere, maar dat de Staat begint het goede voorbeeld te geven met voor elke werkzaamheid de geschiktsten te kiezen en deze te beloonen naar hunne behoeften; een ondergeschikt ambtenaar met groot gezin dus meer tractement ontvangt dan een hoofdambtenaar met klein gezin. Dan zal langzamerhand ook de verhouding tusschen beiden anders worden: niet als gezaghebbende en gehoorzamende, doch beiden voelend en wetend dat zij, elk in datgene waartoe zijn geschiktheid het grootst is, voor elkaar onmisbaar zijn en met gelijken ijver en verdienstelijkheid werkzaam zijn aan een gemeenschappelijke taak.

Ook zal de Christelijke anarchist trachten te verkrijgen afschaffing van alle dwangmaatregelen, zooals b. v. de vaccinedwang, en de wetten het karakter doen krijgen van regelingen zonder strafbepalingen, zoodat de taak van de Rechterlijke Macht steeds vermindert en eindelijk met den afstervenden Staat overbodig zal worden.

Maar zijn grootste zorg, zijn ernstigste streven, zal zijn in opbouwende richting, om de publieke opinie te leiden tot het waardeeren en beoefenen van het Beginsel der Liefde.

Dit opleiden van de publieke opinie kan geschieden op allerlei wijzen, door woord en geschrift en voorbeeld: het beste van alles door invloed uit te oefenen op onze kinderen.

Het onderwijs moet geheel hervormd worden; veel nuttiger dan al die ingepompte schoolwijsheid is het inprenten van het Beginsel der Liefde. De onderwijzers moesten niet als thans zoo dikwijls het geval is, overwerkte, door examenstudie suf geworden, personen zijn met minimum traktement en maximum afjakkering, maar de beste der besten. Hun werkkring is met die der ouders de belangrijkste van alle. Van hen hangt af welke kiemen in het kinderhart gelegd worden, hoe die daarin zullen opgroeien. Zij kunnen het meeste bijbrengen tot het volksgeluk. Zoolang de Staat

nog niet zijn natuurlijken dood gestorven is: zoolang de zaken nog loopen zullen zooals ze loopen, is een der eerste plichten van den Staat de verheffing van den onderwijzersstand uit zijn benarde levensomstandigheden. Dat kost geld, dat gemakkelijk genoeg te vinden is wanneer de oorlogsuitgaven zijn afgeschaft.

En vooral zullen als onderwijzers alleen moeten worden gekozen de zedelijk hoogst staanden; nimmer bijvoorbeeld iemand als hoogleeraar moeten aangesteld worden, die de onzedelijke vivisectie in toepassing brengt.

Aldus is het streven van de Christelijke Anarchie: niet den Staat en het Koningschap afschaffen door geweld, maar door geleidelijke afsterving met gelijktijdige opwekking van het Beginsel der Liefde in de openbare meening. Zoo zal de eerste schrede gezet worden op den weg tot het ideaal, op de verwezenlijking van de sfeer der Liefde in onze maatschappij: zoo komt de gewenschte toestand op de gewenschte wijze, zonder revolutie en dus ook zonder gevaar voor reactie.

In de middelen om dit tot stand te brengen heerscht volkomen vrijheid. De Christelijke Anarchie kent geen engbindende partijprogramma's of besluiten van partijvergaderingen. Ieder die het Beginsel der Liefde krachtig voelt werken in zijn hart, werkt tot de verwezenlijking daarvan mede, volgens eigen inzicht, in de richting die hem 't meest aantrekt.

Vrede en Vrijheid, dat zijn de beide vormen waarin de Liefde zich openbaart.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 079528706

DE VOORDEELEN VAN DEZE UITGAVE ZIJN BESTEMD VOOR HET FONDS TOT ONDERSTEUNING VAN DE VERVOLGDE DUCHOBOREN IN RUSLAND.